

Stalininis politinis rinkimų teatras (I). Tarp ideologijos ir praktikos: pirmieji pokario rinkimai Lietuvoje 1946 m.

Vladas Sirutavičius

Lietuvos istorijos institutas
The Lithuanian Institute of History
sirutavicius@yahoo.com

Santrauka. Remiantis gausia archyvine medžiaga, aptariami pirmieji pokario rinkimai Lietuvoje į SSRS Aukščiausiąją Tarybą, įvykę 1946 m.¹ Straipsnyje vartojama sąvoka *politinis rinkimų teatras* apibrėžiamos sąveikos tarp svarbiausių rinkimų proceso dalyvių, stalinmečiu – tarp komunistų partijos ir titulinės tautos. Remiamasi prielaida, kad pagrindinis rinkimų tikslas buvo ne politinės valdžios legitimacija, bet lietuvių tautos sovietizacija. Todėl komunistų partija stengėsi į rinkimų procesą įtraukti kaip galima daugiau gyventojų. Tokį tikslą rinkimų organizatorei, Lietuvos komunistų partijos vadovybei, rinkimuose į SSRS Aukščiausiąją Tarybą kėlė VKP (b) CK Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas. Rinkimų organizatoriai privalėjo pasiekti ne tik „visuotinių rinkėjų dalyvavimą“. Rinkimų kampanija taip pat turėjo „sutelkti plačiausias gyventojų mases apie komunistų partiją ir sovietinę valdžią“; partinės organizacijos rinkimus privalėjo paversti „valstybine švente“, kad kiekvienas rinkėjas „jaustųsi didžiosios tarybinės liaudies dalimi“. Komunistų ir nepartinių blokas turėjo pasiekti „įspūdingą pergalę“ ir išrinkti „geriausius atstovus“. Toks turėjo būti oficialus stalininis politinis rinkimų teatras. Straipsnyje atsakoma į klausimą, kaip sovietinei Lietuvos valdžiai sekėsi šiuos tikslus įgyvendinti.

Reikšminiai žodžiai: rinkėjų aktyvumas, politinė mobilizacija, sovietizacija, Lietuvos komunistų partija, Antanas Sniečkus, Michailas Suslovas.

Stalinist Political Electoral Theater (I). Between Ideology and Practice: The First post-war Lithuanian Elections in 1946

Abstract. Based on extensive archival material, the article discusses the first post-war elections in Lithuania to the Supreme Soviet of the Union of the Soviet Socialist Republics (SS USSR), which took place in 1946. The term political electoral theater is used to describe the interaction between the most important participants in the electoral process; during the Stalin era—between the Communist Party and the titular nation. The author of the article assumes that the main goal of the elections was not the legitimization of political power, but the Sovietization of the Lithuanian people; therefore, the Communist Party tried to involve as many people as possible in the electoral process. Mikhail Suslov, Chair of the Central Committee Bureau for Lithuanian Affairs formulated this goal for the election organizers, the leadership of the Communist Party of Lithuania. The election organizers had to achieve “universal voter participation.” The election campaign had to “rally the broadest masses of the population around the Communist Party and Soviet power,” while the party organizations—to turn the elections into a “national holiday” so that every voter would “feel part of the great Soviet people.” In addition, the Communist

¹ Šis straipsnis yra didesnio tyrimo, kuriame analizuojami ne tik pirmieji pokario rinkimai, bet ir stalinmečiu bei chruščiovmečiu organizuoti rinkimai, dalis. Straipsnio tęsinį skaitykite kitame žurnalo numeryje.

Received: 15/01/2026. **Accepted:** 16/03/2026.

Copyright © 2026 Vladas Sirutavičius. Published by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

and non-party bloc had to achieve an “impressive victory” and elect the “best representatives.” Such was to be the official Stalinist political election theater. The article examines how the Soviet authorities in Lithuania fared in achieving those goals.

Keywords: voter turnout, political mobilization, Sovietization, Lithuanian Communist Party, Antanas Sniečkus, Mikhail Suslov.

Įvadas

Rinkimų instituto į visų lygių tarybas² funkcionavimo ypatybės pokario laikotarpiu (vėlyvuju stalinmečiu) lietuvių istorikų beveik nedomino. Daugiau dėmesio jie skyrė rinkimams į vadinamąjį Liaudies seimą 1940 m. liepos mėnesį. Okupacijos sąlygomis vykusius rinkimus istorikai vadino nedemokratiniais, suklastotais, neišreiškusiais lietuvių tautos valios³. Antra vertus, anot Artūro Svarausko, rinkimuose dalyvavo dauguma Lietuvos gyventojų, o rinkėjų aktyvumą lėmė ne tik baimė „tapti liaudies priešu“, administracinis ir politinis valdžios spaudimas, grasinimai ar plačiai išvystyta propaganda, bet ir tarp lietuvių paplitusios „politinės, socialinės iliuzijos“ – Lietuva būsianti prosovietinė, socialistinė, tačiau išsaugianti suverenitetą ir nebūsianti inkorporuota į Sovietų Sąjungos sudėtį⁴. Liudo Truskos manymu, „<...> 1940 m. vasarą kone visi gyventojų sluoksniai ko nors tikėjosi: bežemiai ir mažžemiai – žemės, bedarbiai – darbo, darbininkai – užmokesčio padidinimo, darbo dienos sutrumpinimo, ūkininkai – skolų panaikinimo, mokesčių sumažinimo; žydai buvo patenkinti, kad gali gauti anksčiau jiems neprieinamas valstybines tarnybas <...>. O komunistai žadėjo patenkinti visus jų lūkesčius.“⁵ Visos šios aplinkybės lėmė gyventojų aktyvumą.

Straipsnio pavadinime ir tekste, aptariant rinkimų į tarybas Lietuvoje 1946–1948 metais specifika, vartojama sąvoka „stalininis politinis rinkimų teatras“. Sąvokos „politinis teatras“ ir „politinis spektaklis“ nėra tik metaforos, turinčios neigiamą reikšmę. Abi aptinkamos ir mokslinėje literatūroje. Jomis tyrėjai aiškina „dinamišką politinį procesą“ – sąveikas tarp politinio proceso dalyvių. „Politis teatras“ („spektaklis“) žymi ir diskursyvinę politinio proceso ypatybę – tai *vieta*, kurioje formuojamos, kuriamos politinių sąvokų reikšmės⁶. Apibendrinant galima teigti, kad kiekviena politinė sistema turi (turėjo) jai būdingą „politinį teatrą“. Moderniose politinėse sistemose rinkimai yra svarbus politinio teatro elementas. Tik demokratinėje santvarkoje politinis rinkimų teatras legitimuoja politinę valdžią ir laikomas piliečių „demokratijos mokykla“, o sovietinėje tai buvo gyventojų masinės politinės mobilizacijos ir jų sovietizacijos priemonė.

Pirmieji pokariniai rinkimai (į SSRS Aukščiausiąją Tarybą (toliau – SSRS AT) 1946 m., Lietuvos SSR Aukščiausiąją Tarybą (toliau – LSSR AT) 1947 m. ir į vietines tarybas 1948 m.) lietuviškoje historiografijoje tirti tik fragmentiškai. Vytauto Tininio teigimu, „rinkimai į visų lygių tarybas <...> buvo nedemokratiški, prievartiniai, fiktyvūs, diskriminaciniai ir nusikalstamo pobūdžio“⁷. Partija rinkimų rezultatus

² Sovietinėje Lietuvoje rinkimai organizuoti į Darbo žmonių deputatų tarybas (vietinės valdžios organas), į LSSR AT ir į SSRS AT.

³ Truska, L. 1940 metų „Liaudies“ seimo rinkimai. 1. Politinė padėtis Lietuvoje rinkimų išvakarėse; 2. Rinkimų rezultatai. *Lituanistica*, 1995, Nr. 1, p. 14–28, 29–38. Trumpai rinkimus į seimą bei į SSRS AT (1941 m. sausį) aptarė Nijolė Maslauskienė. Žr. Maslauskienė, N. Parlamentarizmo idėja ir okupuotos Lietuvos valdymo sistema 1940–1941 m. *Parlamento studijos*, 2004, Nr. 1, p. 39–42.

⁴ Svarauskas, A. Kodėl dalyvauta ir už ką balsuota rinkimuose į Liaudies seimą 1940 metais? *Lietuvos istorijos metraštis*, 2018, Nr. 2, p. 101–128. *To paties, Lietuvos visuomenė 1939–1941 metais: įtampos, konfliktai, transformacijos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2025, p. 253–280.

⁵ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* / vyr. redaktorius A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų gynimo ir rezistencijos centras, 2005, p. 79.

⁶ Apter, E. D. Politics as theatre: an alternative view of the rationalities of power. In: *Social Performance. Symbolic Action, Cultural Pragmatics, and Ritual* / ed. by J. C. Alexander, B. Giesen, J. L. Mast. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 218; Edelman, M. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 9.

⁷ Tininis, V. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai: antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 9–10. V. Tininis daugiausia dėmesio skyrė rinkimams į SSRS AT. Trumpai apie rinkimus rašė ir Liudas Truska, žr. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, p. 272.

falsifikavo, nes pati LKP (b) rinkimus organizuodavo ir juos administruodavo. Antra vertus, taip pat pastebėta, kad sovietinei valdžiai rinkimai dėl jų pobūdžio (lygūs, visuotiniai, tiesioginiai⁸) buvo svarbi titulinės tautos – lietuvių – įtraukimo į „sovietinės valstybės valdymą“ priemonė, tiesa, labiau formali.

Dominuojantys istoriografijoje rinkimų į tarybas vertinimai (nedemokratiški, nekonkurencingi, falsifikuoti ir neišreiškiantys tautos (rinkėjų) valios) nesunkiai paaiškina, kodėl rinkimų institutas sovietinėje Lietuvoje rimtesnių tyrinėjimų nesulaukė. Galiausiai kaip rinkimų rezultatas sudarytos ir formaliai visuomenei „atstovaujančios“ institucijos realios politinės galios neturėjo. Reali politinė galia sovietinėje sistemoje priklausė ne taryboms, bet partijai. Apskritai tokie vertinimai būdingi ne tik lietuviškai istoriografijai⁹. O jei taip, tai ar tikslinga rinkimų į tarybas institutą apskritai analizuoti?

Rinkimų sovietinėje Lietuvoje tyrimo reikalingumą galima pagrįsti keliais argumentais. Pirma, rinkimai į tarybas buvo svarbus politinės sistemos atributas. Sovietinė propaganda rinkimus į visų lygių tarybas vaizdavo kaip ypatingą „socialistinės demokratijos laimėjimą“, nes tik socializmas sudarė prielaidas „bet kurios rasės ir tautybės, tikėjimo“ gyventojams dalyvauti „lygiomis teisėmis“ visuotiniuose ir tiesioginiuose rinkimuose. Pačia bendriausia prasme tokios nuostatos fiksuotos 1936 m. Sovietų Sąjungos konstitucijoje. Jos beveik be pakeitimų buvo perkeltos ir į sovietinės Lietuvos 1940 m. rugpjūčio 25 d. konstituciją¹⁰. Tiesa, neužsiminta, kad tokiuose rinkimuose išrinktų, o tiksliau – sudarytų, nes rinkimai nebuvo konkurencingi, tarybų politinė galia buvo tik formali, ir tai buvo viena iš socialistinio politinio teatro ypatybių¹¹.

Antra, valdžia rinkimų procesui ir jo administravimui skyrė ypatingą dėmesį. Priėmus konstituciją, 1937 m. liepą patvirtinti „rinkimų nuostatai“ smulkiai reglamentavo rinkimų administravimą¹². (Nuostatai reglamentavo rinkimų į SSRS AT tvarką. Pagal šį įstatymą organizuoti rinkimai ir į kitas tarybas.) Pagal juos rinkėjų sąrašai turėjo būti sudaryti iki rinkimų likus 30 dienų ir iškabinti rinkimų apylinkėje. Į sąrašus turėjo būti įrašyti visi 18 metų sulaukę SSRS piliečiai, turintys rinkimų teisę. (Sąrašus sudaryti pavesta vykdomesiems komitetams.) Rinkėjas, neradęs savo pavardės sąrašuose, turėjo teisę pareikalauti būti į juos įrašytas¹³. Išsamiai aprašyti rinkimų apygardų ir apylinkių, rinkimų komisijų sudarymo principai. Jas turėjo sudaryti įvairių „visuomeninių organizacijų ir draugijų atstovai“. Komisijas tvirtindavo vykdomieji komitetai. Aptarta ir kandidato į deputatus iškėlimo procedūra – jis turėjo būti iškeltas iki rinkimų likus 30 dienų, o į rinkimų komisiją privalu buvo pristatyti jį „iškėlusios organizacijos“ susirinkimo protokolą bei raštišką asmens sutikimą balotiruotis. (Kandidatuoti į tarybas galėjo asmuo, sulaukęs 21 metų.) Rinkimai turėjo vykti vieną dieną – prasidėti 6 val. ryto ir baigtis 24 val. Komisija taip pat privalėjo užtikrinti balsavimo slaptumą ir visus rinkėjus aprūpinti balsavimo biuleteniais¹⁴. Rinkimų rezul-

⁸ VKP (b) CK Lietuvos biuro pirmininkas Michailas Suslovas ir LKP (b) CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus 1945 m. lapkričio 12 d. kreipėsi į VKP (b) CK sekretorių Georgijų Malenkovą, prašydami pakeisti rinkimų į SSRS AT Lietuvoje *pobūdį* – į rinkėjų sąrašus neįrašyti „aktyviai bendradarbiausių su vokiečių okupantais“, taip pat šeimos narių tų asmenų, kurie kovoja „buržuazinių nacionalistų gaujose“, šeimos narių tų, kurie „areštuoti už kontrrevoliucinę veiklą“, „buožių ir jų šeimos narių“, „vokiečių tautybės asmenų“ (kurie buvo Vokietijos piliečiai ir gyvena Klaipėdos apskrityse; tokių suskaičiavo 9 tūkst.). Į rinkėjų sąrašus neįrašyti ir lenkai, kurie „užsirašė išvykti į Lenkiją“ (rašte teigiama, kad tokių yra apie 60 tūkst.). Tininis, V. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje...*, p. 117. Arvydo Anušausko skaičiavimais, rinkimuose dėl įvairių priežasčių negalėjo dalyvauti apie 300 tūkst. Lietuvos gyventojų. Anušauskas, A. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*. Vilnius: Mintis, 1996, p. 162.

⁹ Žr., pvz., Medvedev, R. *On Socialist Democracy*. Nottingham: Spokesman Books, 1977, p. 131–147; Павлова, И. В. 1937: выборы как мистификация, террор как реальность. *Вопросы истории*, 2003, Nr. 10, p. 19–37.

¹⁰ *Lietuvos valstybės konstitucijos / sudarytojas ir įvado autorius K. Valančius*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 94–97.

¹¹ Rengiant 1936 m. Sovietų Sąjungos konstituciją, daugiausia ginčų kilo dėl rinkimų pobūdžio: ar rinkimai turėtų būti atviri, ar slapti ir ar visuotiniai, ar „priešiskus elementus“ iš rinkimų reikėtų pašalinti. Lėmė J. Stalino pozicija – jis pasisakė už rinkimų slaptumą ir už jų visuotinį pobūdį. Жуков, Ю. *Народная империя Сталина*. Москва: Алгоритм, 2009, p. 66–73; Lomb, S. *Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution*. N.Y.: Routledge, 2018, p. 127–128. Diskutuota ir dėl alternatyvių rinkimų galimybių. Formaliai tokia galimybė buvo numatyta, tačiau faktiškai ji niekada nebuvo įgyvendinta Getty, J. A. *State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s*. *Slavic Review*, 1991, Vol. 50, No. 1, p. 29.

¹² Vėliau, 1945 m. lapkritį ir 1950 m. sausį, priimtos dvi rinkimų įstatymo redakcijos. Pakeitimai buvo nežymūs.

¹³ Положение о выборах в Верховный Совет СССР, 1937 г. *Известия*, 1937 07 02, Nr. 153, p. 1–2.

¹⁴ Biuletenio formą nustatė SSRS Centrinė rinkimų komisija. 1937 m. rinkimų įstatyme nieko nerašoma apie biuletenio kalbas. Matyt, balsavimo biuleteniai buvo rusų kalba. Įstatyme tik pažymima, kad visi rinkėjai turi būti aprūpinti biuleteniais. Tačiau jau 1945 m. rinkimų įstatymo redakcijoje rašoma, kad biuleteniai spausdinami „rinkimų apygardos gyventojų kalbomis“.

tatus (taip pat duomenis apie rinkėjų ir balsavusių skaičių, negaliojančius biuletenius¹⁵) rinkimų komisija turėjo įrašyti į nustatytos formos protokolą. Negaliojančiais laikomi biuleteniai, kuriuose įrašyta daugiau pavardžių nei užregistruota kandidatų ir jei biuletenis neatitinka nustatytos formos. Iš esmės pagal šį rinkimų įstatymą (bei jo redakcijas) organizuoti rinkimai ir Lietuvos SSR.

Pirmieji visuotiniai rinkimai SSRS (į SSRS AT) pagal „rinkimų nuostatus“ (iš esmės rinkimų įstatymą) įvyko 1937 m. gruodį. Įdomus faktas: rinkimuose kandidatu į SSRS AT Sąjungos tarybą „nuo Lietuvos SSR, Kauno apygardoje“ buvo „iškeltas“ LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus. Ir buvo „išrinktas“, jam išduotas SSRS AT Sąjungos tarybos „deputato bilietas“ (Nr. 633¹⁶). Pagal nuostatus rinkti ir būti renkamas galėjo tik Sovietų Sąjungos pilietis. A. Sniečkus SSRS piliečio pasą galėjo turėti ir apie „pasiūlymą“ balotiruotis ne tik galėjo žinoti, bet ir su tuo sutiko¹⁷. Vis dėlto jo dalyvavimas rinkimuose buvo fiktyvus, nes sekretorius tuo metu „kursavo“ tarp Maskvos ir Kauno. 1937 m. gegužę buvo iškvieštas į Maskvą, į Kominterną. Tiesa, ne visai aišku, kiek laiko jis Sovietų Sąjungos sostinėje praleido ir kada grįžo į Lietuvą¹⁸. Fiktyvus buvo ir A. Sniečkaus „išrinkimas“. Oficialus rinkimų apygardų sąrašas į abejus rūmus (Sąjungos ir Tautybių) spaudoje paskelbtas spalį. Tame sąrašė, suprantama, „Lietuvos SSR Kauno apygardos“ nebuvo. Tai liudija kelis dalykus: pirma, kad A. Sniečkui klasinis-politinis solidarumas buvo svarbiau nei nacionalinis; antra, Maskvoje buvo manoma, kad Lietuvos Respublika – tik laikinas darinys, o socialinė revoliucija ir „Lietuvos SSR atkūrimas“ – neišvengiama istorinė būtinybė. Taip galėjo manyti ir LKP vadovas A. Sniečkus; trečia, tai gerai apibūdina stalininį politinį rinkimų teatrą – asmuo deputatu tapo (formaliai aukščiausiam valstybės organe) *atstovaudamas apygardai, kuri faktiškai neegzistavo...*

Trečia, Lietuvos archyvuose išliko daugybė dokumentų, kurie gerai apibūdina valdžios pastangas organizuoti, administruoti ir kontroliuoti rinkimų procesą¹⁹. Tai rinkimų komisijų posėdžių protokolai, kandidatų iškėlimo ir balsavimo protokolai, taip pat partijos bei vykdomųjų komitetų pranešimai, informacijos, ataskaitos apie pasiruošimą rinkimams, rinkimų eigą bei balsavimo rezultatus. Tai ir įvairūs valdžios nutarimai rinkimų klausimais. Visi šie archyviniai dokumentai atspindi oficialią, fasadinę rinkimų pusę. Tiesa, tarp jų pasitaiko pranešimų apie problemas rengiant rinkimus, informacijos apie „neigiamas“ bei „priešiškas“ apraiškas per rinkimus. Stalinmečiu tai – ginkluotos ir propagandinės partizanų organizuotos akcijos, kurių tikslas – sutrukdyti valdžiai organizuoti rinkimus bei atgrasyti civilius gyventojus juose dalyvauti; tai „gandai“, kuriais rinkimai diskredituojami; galiausiai tai ir „antisovietiniai“ įrašai balsavimo biuleteniuose bei įvairiomis formomis pasireiškiantis vengimas dalyvauti rinkimuose. Tokių faktų daugiau yra saugumiečių ataskaitose savo vyresnybei bei Lietuvos partinei vadovybei.

Istoriografijoje, tyrinėjančioje rinkimų Sovietų Sąjungoje reiškinį, nusistovėjo kelios svarbesnės metodologinės nuostatos²⁰. Pirma, teigiama, kad nors rinkimai ir nebuvo konkurencingi (rinkimų metu

¹⁵ Įstatymo 1945 m. redakcijoje apylinkių rinkimų komisijoms nurodyta į protokolus įrašyti biuletenių skaičių, kuriuose užbrauktos visų kandidatų pavardės.

¹⁶ Antano Sniečkaus SSRS Aukščiausiosios Tarybos Sąjungos Tarybos deputato bilietas Nr. 633. Pirmas šaukimas 1937 m. Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 16895, ap. 1, b. 11, l. 29–30.

¹⁷ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo informacijoje apie Antaną Sniečką rašoma: „<...> be pilietybės, lietuvių tautybės, be tikybos, be užsiėmimo“. Lietuvoje partijos sekretorius gyveno su padirbtu pasu. Žinios apie sulaikytus Valstybės saugumo policijoj asmenis, 1939 12 21, LYA, f. 16895, ap. 1, b. 4, l. 85.

¹⁸ Tininis, V. *Sniečkus. 33 metai valdžioje: (Antano Sniečkaus biografinė apybraiža)*. Vilnius, 2000, p. 32–33.

¹⁹ Visas šis didžiulis masyvas saugomas įvairiuose Lietuvos archyvuose. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugoma rinkimų į SSRS AT Lietuvos SSR teritorijoje medžiaga (f. R-348). Lietuvos ypatingajame archyve – LKP CK susirašinėjimas su partijų ir vykdomaisiais komitetais rinkimų organizavimo klausimais (f. 1771), taip pat įvairūs nutarimai.

²⁰ Zaslavsky, V; Brym, R. J. The Functions of Elections in the USSR. *Soviet Studies*, 1978, Vol. 30, No. 3, p. 362–371; Karklins, R. Soviet Elections Revisited: Voter Abstention in Noncompetitive Voting. *The American Political Science Review*, 1986, Vol. 80, No. 2, p. 449–470; Roeder, G. P. Electoral Avoidance in the Soviet Union. *Soviet Studies*, 1989, Vol. 41, No. 3, p. 462–483; Getty, J. A. State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s. *Slavic Review*, 1991, Vol. 50, No. 1, p. 18–35; *Voting for Hitler and Stalin: Elections under 20th Century Dictatorships* / ed. by R. Jessen, H. Richter. Frankfurt, N.Y.: Campus Verlag, 2012; Lomb, S. *Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution*. N.Y.: Routledge, 2018; Kogan, M. Shaping Soviet Justice. Popular Responses to the Election of People's Courts, 1948–1954. *Cahiers du Monde russe*, 2012, Vol. 53, No. 1, p. 121–139.

partijai vadovaujant formuotas „partinių ir nepartinių“ blokas), valdžiai kontroliuojant jie vis dėlto atliko svarbią sovietinę valdžią *legitimuojančią* funkciją. Ne visi tyrėjai su tokia išvada sutinka. Kai kas mano, kad sovietinę režimą legitimavo socialistinė revoliucija, o periodiškai organizuojami rinkimai į visų lygių tarybas tebuvo priemonė patikrinti gyventojų *lojalumą*. Ir su tokia prielaida sutinka taip pat ne visi tyrinėtojai. Teigiama, kad rinkimuose demonstruojamas gyventojų lojalumas didele dalimi buvo „propagandos“ produktas, sukurtas valdžios ir partijos kontroliuojamos žiniasklaidos. Ir todėl demonstratyvus lojalumas, tiksliau – skleidžiamas lojalumo vaizdinys, nelabai ką turėjo bendro su realybe. Kad ir kaip ten būtų, iš esmės visi istorikai sutinka, kad rinkėjų aktyvumas, dalyvavimo rinkimuose *masiškumas* buvo vienas svarbesnių valdžios politinių prioritetų.

Antra, mokslininkai sutaria, kad rinkimai buvo visuomenės sovietizacijos (socializacijos), taip pat ir jos mobilizacijos (t. y. įtraukimo į sovietinę politiką) priemonė. Agitacija, sovietinių vertybių propaganda žiniasklaidoje buvo svarbi rinkimų proceso dalis. Klausimas, kuris vis dar lieka mažiau ištirtas, ar viešojoje erdvėje energingai vykdoma agitacija *buvo efektyvi*. Atsakyti į tokį klausimą nėra paprasta, nes nėra tiesioginių šaltinių, kurie leistų patikrinti rinkėjų nuostatas. Kritiškai vertindami oficialios žiniasklaidos aprašymus bei valdžios pareigūnų pranešimus apie rinkimų metu trykštantį rinkėjų entuziazmą, tyrinėtojai stengėsi kaip galima plačiau panaudoti šaltinius, kurie atspindėjo skeptišką ar neigiamą rinkėjų požiūrį.

Trečia, oficialiai skelbta, kad rinkimų tikslas – *atrinkti* pačius *geriausius* kandidatus į tarybų deputatus. Jie privalėjo reprezentuoti visus sovietinės visuomenės socialinius sluoksnius. Tokiuose rinkimuose, vėlgi remiantis oficialiu požiūriu, nebuvo pralaimėtojų. Todėl neatsitiktinai žiniasklaidoje rinkimai buvo vaizduojami kaip „visaliaudinė *šventė*“. Aukštesni valdžios organai reikalavo iš žemesnių užtikrinti rinkimų šventinį pobūdį. Tiesa, istorikai pažymi, kad šventine nuotaika buvo persiėmę anaip tol ne visi jų dalyviai. Pasitaikydavo akibrokštų, kai per rinkiminius susirinkimus buvo atmetamos rinkimų komisijų narių ir kandidatų į deputatus kandidatūros. Tokie atvejai dažnesni rinkimuose į vietines tarybas, nors masiniai jie nebuvo.

Remdamasis istoriografijoje egzistuojančiomis nuostatomis, aptarsiu rinkimus į SSRS AT Lietuvos SSR 1946 m. Analizuojant rinkimų procesą vėlyvojo stalinizmo laikotarpiu, reikia turėti omenyje svarbią aplinkybę: beveik per visą stalinmetį Lietuvoje vyko partizaninis karas, o iki 1946 m. vasaros buvo paskelbta karinė padėtis²¹. Taigi egzistavo savotiška dvišaldystė: civilinė administracija turėjo „dalintis“ valdžia su karine vadovybe. Lietuvos aukščiausią partinę ir sovietinę valdžią prižiūrėjo VKP (b) CK Lietuvos biuras, įkurtas Sovietų Sąjungos partinės vadovybės nutarimu 1944 m. lapkričio 11 d. Pirmuoju Lietuvos biuro pirmininku paskirtas Michailas Suslovas²². Biuras aktyviai dalyvavo organizuojant rinkimus į SSRS AT.

Ką rinkimų klausimu suderėjo F. D. Rooseveltas ir J. Stalinas

Pirmųjų pokarinių rinkimų klausimas sovietinėse Baltijos respublikose iškilo dar Teherano konferencijoje 1943 m. Konferencijoje gruodžio 1 d. JAV prezidentas Franklinas D. Rooseveltas susitiko su J. Stalinu. Yra du oficialūs dviejų šalių lyderių susitikimo aprašymai. Versijos panašios, tačiau esama ir skirtumų. Anot angliškos versijos, F. D. Rooseveltas pasikvietė „maršalą Staliną“, norėdamas aptarti „Amerikos vidaus politikos“ klausimus²³. Prezidentas aiškino: 1944 m. bus prezidento rinkimai, ir nors asmeniškai jis

²¹ Sirutavičius, V. *Politinė galia ir lietuviškas etniškumas: vėlyvasis stalinizmas ir ankstyvoji destalinizacija Lietuvoje 1944–1956 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 15–16.

²² Kartu su komandiruotais į LSSR iš Sovietų Sąjungos veikėjais biurui priklausė ir LKP (b) CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus ir vyriausybės vadovas Mečislovas Gedvilas. Plačiau apie VKP (b) CK Lietuvos biuro įkūrimą ir veiklą žr. *Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP(b) CK dokumentai: dokumentų rinkinys /* sudarė, parengė ir įvadinį straipsnį parašė M. Pocius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 18–23, 135–136.

²³ *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943.* Bohlen collection. Bohlen minutes December 1, 1943. Roosevelt's meeting with Stalin. Prieiga per internetą: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d378> [žiūrėta 2023-09-01]. Diplomatas ir Sovietų Sąjungos ekspertas Charlesas E. Bohlenas konferencijoje buvo F. Rooseveltto vertėjas. Jo užrašuose JAV prezidentas Staliną vadino „maršalu“.

nenorįs kandidatuoti, jei karas tęsis, būsiąs priverstas. Tokiu atveju jam būsiąs svarbūs etninių grupių balsai, pirmiausia Amerikos lenkų, tačiau taip pat ir Baltijos respublikų gyventojų. Todėl Jungtinių Valstijų viešajai nuomonei svarbu, kad būtų *organizuotas referendumas* ir Baltijos respublikų gyventojams būtų sudarytos sąlygos įgyvendinti *apsisprendimo teisę*. Anot F. D. Roosevelto, ir „pasaulinė nuomonė taip pat norėtų pamatyti kokią nors tų tautų valios išraišką, gal ne iš karto, *kai jas reokupuos sovietų kariuomenė*, bet kada nors, o jis asmeniškai įsitikinęs, kad tų tautų žmonės balsuos už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos“²⁴.

Po trumpos diskusijos J. Stalinas pareiškė: „<...> kas dėl *tautų valios pareiškimo*, jos [Baltijos šalių tautos] turės daug galimybių *pareikšti valią pagal Sovietų Sąjungos konstituciją*, tačiau jis [Stalinas] *nesutiks su bet kokia tarptautinės kontrolės forma*.“ Šitą pasakymą JAV prezidentas suprato kaip Stalino sutikimą *organizuoti rinkimus* ir pasiteiravo, ar „maršalas negalėtų padaryti viešą deklaraciją šiuo klausimu, tai labai padėtų jam [Rooseveltui] asmeniškai“²⁵. Stalinas tik pakartojo ankstesnę mintį – Baltijos respublikų gyventojai turės daug galimybių pareikšti valią. Pagal anglišką versiją tuo diskusijos ir baigėsi.

O dabar – kaip dviejų lyderių pokalbis užrašytas rusiškoje versijoje. Ir šioje versijoje pokalbį pradėjo JAV prezidentas, pareiškdamas, kad „<...> Jungtinėse Valstijose gali būti iškeltas klausimas apie Baltijos respublikų įjungimą į Sovietų Sąjungą <...>“. Teigiama, kad F. D. Rooseveltas nevartojo sąvokų „referendumas“, „apsisprendimo teisė“, nėra tekste ir sąvokos „reokupuos“²⁶. Prezidentas aiškino maršalui: „<...> pasaulinė viešoji nuomonė pageidautų, kad kada nors ateityje koku nors būdu tų respublikų tautos minėtų klausimu [„įjungimo“ į SSRS sudėtį] pareikštų savo nuomonę“²⁷. Prezidentas teigė nesiruošiantis dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos kariauti su Sovietų Sąjunga, tačiau „viešoji nuomonė gali pareikalauti plebiscito“. (Pareiškimas, kad JAV nesiruošia kariauti dėl baltų su SSRS, buvo ir angliškoje versijoje.) Į tuos F. D. Roosevelto samprotavimus J. Stalinas atsakė: „Kas dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos tautų *valios pareiškimo*, tai mes šių respublikų tautoms suteiksime įvairias progas pareikšti savo valią.“ Toliau pacituosiu pokalbį ištisai:

„Rooseveltas. Tai bus man naudinga.

Stalinas. Tai, žinoma, nereiškia, kad tose respublikose plebiscitas turi vykti kokia nors tarptautinės kontrolės forma.

Rooseveltas. Žinoma, ne. Būtų naudinga tam tikru momentu pareikšti, kad tose respublikose įvyks rinkimai.

Stalinas. Šitai, žinoma, galima padaryti...“²⁸

Taip po neilgos diskusijos JAV prezidentas ir Sovietų Sąjungos maršalas sutarė, kad būtų organizuotas trijų Baltijos tautų valios pareiškimas – „plebiscitas“, tik *rinkimų forma* ir be jokių užsienio stebėtojų. (Abiejuose variantuose, angliškame ir rusiškame, J. Stalinas griežtai nepritarė „tarptautinei rinkimų kontrolei“.) Ir F. D. Rooseveltas sutiko su maršalu. Neaptartas liko tik klausimas, ką Baltijos respublikos turės išrinkti, į kokią sovietinę instituciją vyks rinkimai. Tikėtina, kad F. D. Rooseveltui tai buvo antraeilis klausimas, svarbu, kad jam pasisekė su J. Stalinu užmegzti gerus asmeninius santykius ir sutarti dėl „keturių policininkų“²⁹. Apkritai JAV prezidento poziciją galima aiškinti kaip *faktinį* Baltijos šalių

²⁴ Sprendžiant iš Ch. Bohleno užrašų, JAV prezidentas taip įtikinėjo Staliną: „<...> the big issue in the United States, insofar as public opinion went, would be the question of referendum and the right of self-determination. He said he thought that world opinion would want some expression of the will of the people, perhaps not immediately after their re-occupation by Soviet forces, but some day, and that he personally was confident that the people would vote to join the Soviet Union.“ *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Bohlen collection. Bohlen minutes...

²⁵ Originale ši vieta užrašyta šitaip: „The President replied it would be helpful for him personally if some public declaration in regard to the future elections to which the Marshal had referred, could be made.“

²⁶ Vietoj sąvokos „reokupuos“ rašoma „kada rusų armijos vėl įeis į tas respublikas“.

²⁷ *Советский Союз на международных конференциях период Великой Отечественной Войны 1941–1945 гг. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США, и Великобритании (28 ноября – 1 декабря 1943 г.): сборник документов*. Москва: Изд. политической литературы, 1984, p. 151.

²⁸ *Ten pat*, p. 152.

²⁹ „Keturi policininkai“ – tai keturios didžiosios valstybės (JAV, Sovietų Sąjunga, Britanija ir Kinija). Jos turėtų užtikrinti taiką pasaulyje ir kiekviena savo interesų sferoje.

inkorporavimo į Sovietų Sąjungos sudėtį pripažinimą. F. D. Roosevelto manymu, svarbu buvo tik tą *faktą* politiniu veiksniu pridengti, kad „pasaulinė viešoji nuomonė“ būtų patenkinta, o tam tiktų ir *rinkimai*³⁰. J. Stalinas tokia diskusijų eiga ir rezultatais taip pat liko patenkintas.

Po Teherano konferencijos VKP (b) CK Politinis biuras galvojo rinkimus organizuoti į trijų Baltijos respublikų Aukščiausiąsias Tarybas. Tačiau jau 1945 m. sausio 20 d. Politinis biuras nusprendė rinkimus į trijų Baltijos respublikų (taip pat ir į Moldavijos SSR) tarybas atidėti ir jų veikimą pratęsti. (Rinkimai į respublikų Aukščiausiąsias Tarybas įvyko 1947 m.) LKP (b) CK oficioze „Tiesa“ spalio 10 d. paskelbtame SSRS AT prezidiumo įsake buvo nurodyta rinkimus į SSRS AT organizuoti 1946 m. vasario 10 d.³¹ Spalio 13 d. paskelbtas ir rinkimų įstatymo lietuviškas vertimas³². Dar po kelių dienų SSRS AT priėmė įsaką dėl rinkimų apygardų rinkimams į Sąjungos ir Tautybių tarybas skaičiaus ir ribų nustatymo³³. Paskelbus visus išvardintus nutarimus, respublikos valdžia turėjo sudaryti visų lygių rinkimų komisijas (respublikinę rinkimų komisiją³⁴, apygardų ir apylinkių.) Tačiau pirmiausia pagal įstatymą reikėjo sudaryti SSRS Centrinę rinkimų komisiją³⁵, o tik tada respublikų (Centrinės rinkimų komisijos sudėtis paskelbta spalio 21 d.).

Pasiruošimas rinkimams

Paskelbus šiuos dokumentus prasidėjo agitacinis-propagandinis darbas. Spalio antroje pusėje partinis oficiozas pradėjo spausdinti straipsnelius apie rinkimų tvarką. Vis dažniau buvo publikuojamos žinutės, kaip įvairių socialinių sluoksnių atstovai „studijuoja rinkimų nuostatas“³⁶. Rinkimų agitatoriams partijos komitetai organizavo „užsiėmimus“, kuriuose partijos komiteto sekretoriai aiškino, kaip efektyviau dirbti, „<...> kad kiekvienas gyventojas gerai žinotų rinkimų nuostatus“³⁷. Agitatorių priešakyje žygiavo ne tik partijos nariai, bet ir komjaunimas³⁸. Apskritai valdžia stengėsi į „priešrinkiminę kampaniją“ kaip galima plačiau įtraukti jaunimą³⁹, taip pat ir inteligentijos atstovus, pirmiausia mokytojus⁴⁰. „Tiesa“ skelbė Lietuvos visuomenei, lietuviams, gerai žinomų kultūros veikėjų straipsnius, kuriuose jų autoriai aiškino, kodėl reikia aktyviai ruoštis rinkimams ir juose dalyvauti⁴¹. Aktyviai agituota ir už moterų įtraukimą į

³⁰ Istoriografijoje dėstoma versija, esą F. D. Rooseveltas privačiame pokalbyje su J. Stalinu pareiškęs, kad JAV neturi interesų Rumunijoje, Bulgarijoje, Bukovinoje, rytų Lenkijoje, Suomijoje ir trijose Baltijos šalyse. Visas tas šalis Maskva galinti perimti savo žinion ir jas „visiškai, kaip savo įtakos sferą, kontroliuoti“. Costigliola, F. *Roosevelt's Lost Alliances. How Personal Politics Helped Start the Cold War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2012, p. 202–203.

³¹ Rinkimai į Tarybų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą. *Tiesa*, 1945 10 10, Nr. 237, p. 1.

³² Rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatai. *Tiesa*, 1945 10 13, Nr. 240, p. 1–3.

³³ Lietuvos SSR rinkimams į Sąjungos tarybą buvo sudarytos 10 apygardų, į Tautybių – 25. *Tiesa*, 1945 10 19, Nr. 245, p. 1.

³⁴ Respublikinė rinkimų komisija buvo sudaryta rinkimams į Tautybių tarybą, rinkimams į Sąjungos tarybą buvo sudarytos apygardų rinkimų komisijos.

³⁵ SSRS Centrinė rinkimų komisija nustatė visų rinkimų dokumentų (rinkimų biuletenių (jie buvo dviejų spalvų) kandidatų registracijos, balsavimo protokolų ir kt.) formas.

³⁶ Vilniaus darbo žmonės nagrinėja „Rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatus“. *Tiesa*, 1945 10 19, Nr. 2, 45, p. 2. Nagrinėjamas rinkimų įstatymas. *Tiesa*, 1945 11 01, Nr. 256, p. 1; Kiekvieną rinkėją supažindinti su rinkimų nuostatais. *Tiesa*, 1945 12 16, Nr. 292, p. 1.

³⁷ Vilniaus miesto agitatorių pasitarimas. *Tiesa*, 1945 10 25, Nr. 250, p. 1.

³⁸ Partija ragino komjaunimo komitetus agitaciniame darbe „panaudoti įvairias organizacines formas: kaip meno saviveiklos ratelius, literatūrinius vakarus, sporto varžybas, kino seansus“. Tarybinis jaunimas rinkiminėje kampanijoje. *Tiesa*, 1945 12 14, Nr. 290, p. 1.

³⁹ Spalio 20–23 d. Vilniuje organizuotas „valstietiško jaunimo suvažiavimas“. Suvažiavimas priėmė kreipimąsi į „jaunuosius valstiečius“, kuriame kaimo jaunimas ragintas „energingai įsijungti į priešrinkiminę kampaniją“. Žr. Kreipimasis į visus LTSR jaunuosius valstiečius. *Komjaunimo tiesa*, 1945 11 01, Nr. 67, p. 4. Anot laikraščio, į suvažiavimą „susirinko jaunimas iš visų mūsų krašto kampų“. Suvažiavimo pradžioje „skambėjo“ Sovietų Sąjungos ir „LTSR himnas“ – Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“.

⁴⁰ Aktyviau įtraukti darbo inteligentiją į rinkiminį darbą. *Tiesa*, 1945 12 11, Nr. 287, p. 1. Dienraštyje „Tiesa“ buvo speciali rubrika „Plačiau įtraukime darbo inteligentus į rinkiminį aiškinamąjį darbą!“.

⁴¹ Agituodamas už rinkimus, Borisas Dauguvietis rašė: „Tik trumparegis, paskendęs praeities papročiuose, nenorįs gerovės nei sau, nei savo vaikams, tik vergas ir tik ponas, negalįs išsizadėti išnaudojimo <...> gali likti mūsų rinkimams indiferentu arba net priešu.“ Žr. Dauguvietis, B. Kodėl aš dalyvausiu rinkimuose? *Tiesa*, 1945 12 11, Nr. 287, p. 2. Sunku pasakyti, ar tokie vieši ir iš esmės agitacinio pobūdžio rašiniai atsirado paties iniciatyva, ar valdžiai „papasčius“, o gal kai kuriais atvejais ir „paliepus“. Tikėtina, kad buvo tokių autorių, kurių nereikėjo ilgai agituoti, o kitus reikėjo „paspaušti“. Konkrečiai B. Dauguvietis į sovietinės Lietuvos visuomeninį bei kultūrinį gyvenimą įsitraukė gana aktyviai: 1945 m. kalbėjo inteligentų suvažiavime, 1947 m. – visuotiniame Rašytojų sąjungos susirinkime. Tais pačiais metais buvo apdovanotas antro laipsnio Stalino premija už M. Gorkio pjesės „Priešai“ pastatymą (1946 m.) Vilniaus valstybiniame dramos teatre. Žr. Sirutavičius, V. *Politinė galia ir lietuviškas etniškumas...*, p. 64, 192, 342.

„priešrinkiminį darbą“⁴². Partinė spauda taip pat plačiai rašė apie darbo kolektyvų rinkimams prisiimtus padidintus „socialistinius įsipareigojimus“, apie „darbo valstiečių“ nutarimus anksčiau laiko įvykdyti prievoles valstybei⁴³.

Į agitacinį darbą įsitraukė ir apskričių partijos bei vykdomųjų komitetų spauda. Pradžioje ji perspausdindavo straipsnius apie rinkimus ir jų svarbą iš sąjunginės „Pravdos“ ir respublikinės „Tiesos“. Vėliau provincinėje spaudoje atsirado vietinių autorių tekstų apie tai, kaip vyksta pasiruošimas rinkimams apskrityje ir valsčiuje. Štai gana tipiška informacija apie priešrinkiminį darbą Alsėdžių valsčiuje. Žinutės autorius pranešė skaitytojams, kad miestelyje suburti aštuoni politinio švietimo rateliai, kuriuose nagrinėjami rinkimų nuostatai, LSSR ir SSRS konstitucijos. Geriausiai dirba ratelis, kuriam vadovauja progimnazijos direktorius Juodagalvis ir prie kurio „pritvirtintas“ valsčiaus komjaunimo sekretorius Bumblauskas⁴⁴. Tokių informacinio pobūdžio žinučių apskričių spaudoje buvo daugiausia. Paprastai jose rašoma apie Lietuvos gyventojų – mokytojų, darbininkų, tarnautojų, vyrų ir moterų – įsitraukimą į rinkiminį darbą⁴⁵. Teisingumo dėlei reikėtų pripažinti, kad tarp tokio teigiamo pobūdžio pranešimų pasitaikydavo ir vienas kitas kritinis. Juose pranešėjai kritikuodavo „apsnūdėlius“ ir „apsileidėlius“, kurie rinkiminio darbo nedirba⁴⁶. Kritikos sulaukdavo ne tik vietos inteligentai, mokytojai, įmonių bei įstaigų vadovai, bet ir valsčių partijų sekretoriai⁴⁷. Tokiose kritinėse žinutėse teigiama, kad pagrindinė priežastis, kodėl nedirbamas „priešrinkiminis darbas“, – asmenų, atsakingų už rinkimų organizavimą, apsileidimas, neorganizuotumas. Vis dėlto kaip ir centrinėje, taip ir provincijos spaudoje dominavo „geros praktikos“ pasiruošimo rinkimams pavyzdžiai. Daugiausia rašyta apie tuos, kurie patys aktyviai ruošiasi rinkimams ir stengiasi įtraukti kitus („įtraukti mases į priešrinkiminį darbą“)⁴⁸.

Taigi, jau maždaug nuo 1945 m. lapkričio sovietinės Lietuvos viešąją erdvę vis labiau užvaldė pasiruošimo rinkimams į SSRS AT pasakojimas. Gausaus informacinio, propagandinio-agitacinio srauto (žinučių, pranešimų bei straipsnių skaičius artėjant vasario 10 d. nuolat augo) tikslas – skatinti respublikos gyventojų socialinį-politinį aktyvumą, įsitraukimą į rinkimų procesą ir kartu formuoti rinkimų, kaip ypatingos politinės reikšmės įvykio, vaizdinį. Tokių tikslų valdžia siekė. Tačiau ar pasiekė?

Istorikui atsakyti į taip suformuluotą klausimą sudėtinga. Galima manyti, kad dalį lietuvių sovietinė žiniasklaida pasiekė ir formavo jų požiūrį į rinkimus. Tai buvo ta dalis lietuvių tautos, kuri savo ir artimųjų ateitį siejo su socialistinės Lietuvos perspektyva. Ta dalis ne tik pasidavė sovietinei politinei mobilizacijai, bet ir pati joje aktyviai dalyvavo. Skaičiumi ši dalis, ko gero, buvo mažiausia. Kita dalis valdžios rinkimines viliones atmetė, nes atmetė ir sovietinę valdžią, kurią manė esant primestą jėga, priešišką lietuvių tautai politiškai ir civilizaciškai. Ta tautos dalis apsisprendė priešintis sovietizacijai ir tikėjosi, jog didžiosios Vakarų valstybės (JAV ir Didžioji Britanija) galiausiai išvaduos šalį iš „bolševikinio jungo“.

⁴² Darbo moterų delegatės. *Tiesa*, 1945 11 17, Nr. 268, p. 2; Moterų rinkėjų susirinkimas. *Tiesa*, 1945 12 24, Nr. 298, p. 1.

⁴³ Rinkimams atžymėti kelia darbo našumą. *Tiesa*, 1945 10 31, Nr. 255, p. 4; Raudonoji gurguolė artėjančių rinkimų garbei. *Tiesa*, 1945 11 02, Nr. 257, p. 3. Gamybinėmis dovanomis sutiksime vasario dešimtąją. *Tiesa*, 1945 12 12, Nr. 288, p. 3.

⁴⁴ Gruodis, P. Alsėdžių m. ruošiasi rinkimams. *Tarybų Žemaitija*, 1945 12 13, Nr. 71, p. 4. Laikraštyje buvo rubrika „Plėskime pasirengimą rinkimams“. Joje buvo publikuojama informacija apie pasiruošimą rinkimams. „Tarybų Žemaitija“ buvo Telsių apskrities partijos ir vykdomojo komiteto laikraštis. Tokia pati rubrika buvo ir kitų apskričių laikraščiuose, žr., pvz., Plėskime pasirengimą rinkimams. *Pergalė* (Zarasų apskr. laikraštis), 1945 12 18, Nr. 48, p. 2; taip pat *Tarybinė Dzūkija* (Alytaus apskr. laikraštis). 1945 12 08, Nr. 40, p. 1.

⁴⁵ Šiaulių dirbantieji ruošiasi rinkimams. *Raudonoji vėliava* (Šiaulių apskr. laikraštis), 1945 11 2, Nr. 71, p. 2; Ruoškimės rinkimams. *Tarybinė Dzūkija*, 1945 11 24, Nr. 38, p. 2. Šiaulių miesto ir apskrities dirbantieji ruošiasi rinkimams. *Raudonoji vėliava*, 1945 11 24, Nr. 72, p. 2.

⁴⁶ Koresp. Vabalas. Be aktyvo. *Pergalė*, 1945 11 17, Nr. 43, p. 2; Didžiulis, Z. Apsnūdo priešrinkiminis darbas. *Tarybų Žemaitija*, 1945 12 13, Nr. 71, p. 4; Skaboras, S. „Masčio“ fabriko darbininkams neaiškinami rinkiminiai nuostatai, *ten pat*.

⁴⁷ Tolis, J. Į rinkiminę kampaniją už tarybinės santvarkos stiprinimą. *Tarybinė Dzūkija*, 1945 12 01, Nr. 39, p. 2. Autorius kritikavo Alytaus ir Varėnos valsčių partorgus – „nevykdomas joks priešrinkiminis darbas“.

⁴⁸ Karšys, P. Didelis priešrinkiminis mitingas. *Tarybinis kelias* (Ukmergės apskr. laikraštis), 1945 11 20, Nr. 67, p. 1. Žinutėje pasakojama apie Kurklių miestelyje įvykusį priešrinkiminį „mitingą – koncertą“, kuriame dalyvavo 300 valstiečių; Alytaus apskr. komunistų susirinkimas. *Tarybinė Dzūkija*, 1945 11 24, Nr. 38, p. 2; Telsių įmonės ir įstaigos ruošiasi rinkimams. *Tarybų Žemaitija*, 1945 11 29, Nr. 69, p. 1; Suaktyvinti priešrinkiminį darbą, *ten pat*; Valstiečių jaunimas ruošiasi rinkimams. *Tarybinė Dzūkija*, 1945 12 08, Nr. 40, p. 1.

Vis dėlto manyčiau, jog didžiausia buvo trečioji tautos dalis. Panašiai, kaip ir antroji, ta tautos dalis sovietinės valdžios nelaikė sava – lietuviška. Dalis naujos sovietinės valdžios atstovų buvo atvykėliai iš Sovietų Sąjungos regionų, nemokantys lietuvių kalbos, o absoliuti dauguma provincijos, apskričių gyventojai lietuviai nemokėjo rusiškai. Tai kurstė įtampą tarp valdžios ir vietos gyventojų. Nereti buvo ir valdininkų „nusikalstamo savivaliavimo“ atvejai⁴⁹. Valdžia atrodė šiurkšti, neteisinga, nesugebanti patenkinti būtiniausių poreikių, o tik reikalaujanti mokesčių, prievolių atlikimo ir skelbianti įvairius draudimus⁵⁰. „Sovietinė valdžia mums neleidžia gyventi, – aiškino miestelio gyventojas, – dar pažiūrėsim, kaip balsuoti <...>.“ Arba kitas: „[valdžia] nemaitina, o balsuoti verčia... Pirmą tegul pamaitina.“⁵¹ Šitos tautos dalies apsisprendimui dalyvauti rinkimuose įtakos turėjo ne tiek politiniai įsitikinimai, bet kiekvienoje rinkimų apylinkėje susiformavusi konkreti politinė (saugumo) konjunkštūra. Kitaip tariant, kokie *galios santykiai* tarp valdžios ir jos palaikančios visuomenės dalies ir sovietinei valdžiai besipriešinančios tautos dalies nusistovėjo kiekvienoje konkrečioje vietovėje. Suprantama, šie samprotavimai yra gana spekuliatyvūs. Vis dėlto, manyčiau, bendriausias tendencijas požiūriuose į rinkimus atspindi.

Liko dar vienas klausimas – koks buvo kitų tautinių bendruomenių požiūris į dalyvavimą rinkimuose. Atvykėliams – rusams, baltarusiams, ukrainiečiams – rinkimai nebuvo dilema. Tai nebuvo dilema ir nedidelei žydų bendruomenei. Pirmieji buvo sovietinės valdžios rėmėjai, o žydams sovietinė valdžia (ir rinkimai) buvo tam tikra saugumo garantija. Sudėtingiau su Lietuvos lenkais. Galima manyti, kad dauguma lenkiškos bendruomenės, panašiai kaip ir lietuviai, buvo veikiamą konkrečios konjunkštūros. Tačiau daliai lenkų dalyvavimo ar nedalyvavimo rinkimuose dilema išnyko, kai atsirado perspektyva išvykti iš sovietinės Lietuvos⁵².

Nuo bendro pobūdžio samprotavimų grįžkime prie klausimo, kaip politinis rinkimų spektaklis buvo institucionalizuotas. LSSR AT lapkričio 5 d. patvirtino respublikinę rinkimų komisiją rinkimams į Tautybių tarybą. Jos pirmininku tapo partijos veteranas Mykolas Junčas-Kučinskas⁵³. O pirmininko pavaduotoju – tarpukario lietuvių inteligentijos atstovas, medicinos mokslų daktaras, profesorius Jonas Kairiūkštis. (Iš viso komisijoje buvo 10 asmenų, tarp jų vienas kariškis⁵⁴.) Tiesa, LKP (b) CK biuras respublikinės

⁴⁹ Lietuvos ypatingajame archyve saugomos dvi pažymos apie „sovietinio teisėtumo būklę LSSR“ 1945–1946 m. Atrodo, jog pirmosios autorius buvo sovietinės Lietuvos karinis prokuroras Primovičius. Apibendrinamas situaciją respublikoje, jis pažymėjo, kad „pastebimi mūsų organų masiniai nusikalstamo savivaliavimo atvejai“ – nužudymai, prievartavimai, plėšikavimai. Antrojo dokumento autorius VKP (b) CK Lietuvos biuro narys F. Budagovskis. Jis pažymą adresavo biuro pirmininkui A. Ščerbakovui. (Šis pirmininku tapo M. Suslovui, pirmajam biuro pirmininkui, iš Lietuvos išvykus. Beje, į Maskvą M. Suslovas buvo atšauktas tuoj po rinkimų į SSRS AT.) F. Budagovskis konstatavo, kad nors 1946 m. sovietinio teisėtumo pažeidimo atvejų sumažėjo, netrukus jų skaičius vėl išaugo. Ypač dažnai pažeidinėjo įstatymus vidaus reikalų ir MGB pareigūnai. Dažniausi, anot pažymos autoriaus, sovietinio teisėtumo pažeidimai yra „savivaliavimas vietos gyventojų atžvilgiu“: neteisėti areštai, sumušimai. Paprastai tokie nusikaltimai padaromi „dėl girtuokliavimo“. Primovičiaus pažyma, [1947 03 24], LYA, f. 1771, ap. 10, b. 293, l. 11–23; F. Budagovskio pažyma A. Ščerbakovui, 1947 03 04, LYA, f. 1771, ap. 10, b. 252, l. 26–36.

⁵⁰ Per rinkimų „kampaniją“, 1945 m. lapkričio 11 d., LSSR Liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą, draudžiantį „individualių valstiečių ūkiams“ pardavinėti bei mainyti grūdus, miltus ir keptą duoną, iki respublika įvykdys 1945 m. „derliaus grūdų paruošų planą“.

⁵¹ Tokius ir panašius pasisakymus fiksavo saugumiečiai. Žr. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro Dmitrijaus Jefimovo pažymą, adresuotą M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui, Fiodorui Kovaliovui, 1946 m. sausio–vasario mėn. LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15.

⁵² Iki vasario pradžios iš Lietuvos išvyko daugiau nei 70 tūkst. lenkų. Plačiau žr. Stravinskienė, V. *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 171.

⁵³ Mykolas Junčas-Kučinskas (1893–1973) baigė Vakarų tautinių mažumų komunistinį universitetą. Partijos narys nuo 1919 m. Po karo liko Rusijoje, taip pat dirbo Baltarusijoje. 1930 m. pasiūstas į Lietuvą. Kelis kartus kalintas. 1940–1941 m. liaudies komisaras. Pasitraukė į Sovietų Sąjungą. 1944–1946 m. LKP (b) CK kadro sekretorius. 1946–1947 m. LTSR MT atstovas prie SSRS MT. 1947–1959 m. LSSR AT pirmininko pavaduotojas. Dar spalio pradžioje LKP (b) CK respublikinės komisijos pirmininku galvojo skirti rašytoją Petrą Cvirką. Apie tai Vilnius informavo Maskvą, VKP (b) CK kadro valdybą. Į Maskvą buvo išsiūstas raštas, kuriame nurodyta komisijos sudėtis, taip pat buvo pridėtos komisijos narių biografijos. Žr. LKP (b) CK kadro skyriaus vedėjo pavaduotojo Ščepino raštas VKP (b) CK kadro valdybai, 1946 10 31, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1067, l. 16–18. Matyt, VKP (b) CK kadro valdybos pasiūlyta komisijos sudėtis netenkino, neįtikti galėjo ir komisijos pirmininko kandidatūra, todėl Vilnius, vietoj rašytojo galiausiai skyrė partijos veteraną.

⁵⁴ LSSR AT prezidiumo įsakas. *Tiesa*, 1945 11 06, Nr. 260, p. 1.

rinkimų komisijos sudėtį patvirtino gerokai anksčiau – spalio 25 d.⁵⁵ Taigi LSSR AT įsakas šiuo atveju tebuvo formalumas – faktiškai partija organizavo rinkimus. Po respublikinės komisijos sudarymo pradėtos sudaryti apygardų komisijos⁵⁶. Vėliau ir apylinkių rinkimų komisijos. Kandidatus į komisijas iškelavo darbo kolektyvai, valsčiuose – „darbo valstiečių“ susirinkimai, įvairios „visuomeninės organizacijos“ ir, žinoma, komunistų partija. Nereti buvo atvejai, kai susirinkimuose pasiūlytos kandidatūros būdavo atmetamos⁵⁷. Paskutinį „žodį“ tardavo vykdomieji komitetai, kurie patvirtindavo galutinę apylinkių rinkimų komisijų sudėtį⁵⁸. (Ne visas kandidatūras ir vykdomieji komitetai tvirtindavo.)

Komisijų narių tautinė sudėtis viešai skelbiama nebuvo⁵⁹. Paprastai oficialiai teigta, kad rinkimuose dalyvauja ir atstovus renka „Lietuvos liaudis“, „tarybinė liaudis“, „darbo žmonės“, tik retsykais minėta, jog „renka lietuvių tauta“. Rinkimų kontekste „Lietuvos liaudis“ turėjo aiškiai išreikštą politinę, o ne etnokultūrinę reikšmę. Vis dėlto, peržiūrėjus apylinkių komisijų sudėtį, galima teigti, kad absoliuti dauguma narių buvo lietuviai. Lietuvių galėjo būti mažiau tik Vilniuje ir Klaipėdoje, taip pat rinkimų komisijose rytų Lietuvoje.

Daugelis rinkimų komisijų narių buvo nepartiniai ir ne komjaunuoliai. Tai netenkino partinės Lietuvos vadovybės. Gruodžio pradžioje VKP (b) CK Lietuvos biuro pirmininkas Michailas Suslovas griežtai kritikavo apskričių partijų komitetus, kad šie į rinkimų komisijas siunčia per mažai komunistų ir komjaunuolių. Anot M. Suslovo, komplektuoti komisijas palikta „savieigai“ (rus. *на самостоятел*), labai svarbu, kad jos būtų sudarytos iš valdžiai ir partijai lojalių žmonių. Tuomet rinkimai vyks „teisingai [pažymėta mano] ir nebus jokių falsifikacijų“. Tik „budri partijos akis gali apsaugoti rinkimus nuo įvairiausių netikėtumų <...>“, aiškino M. Suslovas⁶⁰. Lietuvos biuro pirmininko kritika tam tikrą poveikį turėjo, kandidatų atranka į rinkimų komisijas sugriežtėjo. Antra vertus, išlikusi statistika rodo, kad apylinkių komisijose apskrityse toliau dauguma narių buvo nepartiniai ir ne komjaunuoliai. Kėdainių apskrityje į 67 rinkimų komisijas patvirtinti 487 asmenys, iš jų 52 komunistai ir 72 komjaunuoliai, kiti nepartiniai; Klaipėdos apskrities komisijose dirbo 107 asmenys, komunistų 18, komjaunuolių 28; Rokiškio (64 komisijose) buvo 528 asmenys, komunistų 44, komjaunuolių 31⁶¹. O štai sostinėje Vilniuje 54 komisijose buvo

⁵⁵ LKP (b) CK Orginstruktorių skyriaus vedėjo pavaduotojo Kuzovkovo raštas VKP (b) CK Orginstruktorių skyriaus vedėjui Michailui Šambergui, 1945 11 20, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 161.

⁵⁶ LKP (b) CK biuras kandidatų į apygardos komisijas tikrino dar lapkričio pradžioje. Oficialiai LSSR AT įsaką „Dėl apygardų rinkimų komisijų rinkimams į Tautybių tarybą sudėties patvirtinimo“ priėmė tik 1945 m. lapkričio 29 d. Žr. *Tiesa*, 1945 12 02 ir 04, Nr. 281, 282, p. 1–2; 2–4. Įsakas dėl apygardų rinkimų komisijų sudėties rinkimams į Sąjungos tarybą priimtas lapkričio 30 d. Paskelbtas – gruodžio 7 d. Tokie dideli laiko tarpai nuo biuro nutarimų iki LSSR AT įsakų paskelbimo atsirado neatsitiktinai. Ne visus kandidatus į komisijas biuras patvirtino (biuras „išbrokavo“ visus Rokiškio ir Kauno apskrities partijos komitetų pasiūlytus kandidatus). Sudarant apygardų komisijas buvo padaryta „klaidų“ – kai kur neįtraukti inteligentijos atstovai, kitur trūko valstiečių vidutiniokų bei naujakurių. Žr. LKP (b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjo pavaduotojo Kuzovkovo raštas Michailui Šambergui..., l. 161–162.

⁵⁷ Kėdainių apskr. Josvainių apylinės valstiečiai „nubalsavo“ šešis asmenis, o Šėtos – atmetė dvi kandidatūras. Šiaulių apskrityje atmetė 6 asmenys (tarp jų vienas „buožė“). Panevėžio apskr. valstiečiai atmetė 9 kandidatūras „už pasyvumą“. Zarasų apskr. – 10. Žr. LKP (b) CK Org. skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacijos, 1945 12 21, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11.

⁵⁸ Kiek tiksliai įkurta rinkimų apylinkių, neaišku. 1945 m. gruodžio 6 d. A. Sniečkus kalbėdamas VIII LKP (b) CK plenumo teigė, kad rinkimams į SSRS AT įkurtos 2069 rinkimų apylinkės (tarp jų 101 kariniuose daliniuose). Vėliau laiške G. Malenkoviui A. Sniečkaus rašė, kad sukurta 2291 rinkimų apylinkė, iš jų 197 kariniuose daliniuose. Žr. A. Sniečkaus pažyma G. Malenkoviui, 1945 12 19, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 166.

⁵⁹ Perskaičiavus LKP (b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjo pavaduotojo Prano Olekos pateiktus duomenis, lietuviai rinkimų komisijose sudarė 74,5 proc. narių. Žr. Olekos ataskaita VKP (b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjui Michailui Šambergui, 1945 12 30, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 171.

⁶⁰ Apie problemas sudarant rinkimų komisijas M. Suslovas kalbėjo LKP (b) CK plenumo, 1945 m. gruodžio 7 d. Jis taip pat pateikė keletą „partinio abejingumo“, formuojant rinkimų komisijas, pavyzdžių. Kėdainių apskr. į 58 komisijas apskrities partijos komitetas nutarė pasiųsti 8 komunistus ir 13 komjaunuolių. Marijampolės apskrities partkomas į 89 apylinkių komisijas nutarė pasiųsti tik 10 komunistų; Mažeikių – į 65 komisijas pasiuntė 5 komunistus ir 15 komjaunuolių; Kretingos apskr. partijos komitetas į 99 komisijas numatė pasiųsti 5 komunistus ir 7 komjaunuolius, o Šilutės apskr. partkomas nepasiuntė nė vieno. Žr. M. Suslovo kalba, 1945 12 07, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 634, l. 120–121.

⁶¹ LKP (b) CK Org. skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacija, 1945 12 21, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 14–15; *to paties*, 1945 12 26, *ten pat*, l. 42.

558 asmenys, iš kurių 43,6 proc. komunistai ir šiek tiek daugiau nei 11 proc. komjaunuoliai⁶². (Panaši situacija galėjo būti ir Klaipėdoje.)

Tokios tendencijos nebuvo atsitiktinės. Lietuvos komunistų partija buvo negausi, jos žymią dalį sudarė atvykėliai, nemokantys lietuvių kalbos. Dirbti rinkiminio darbo apskrityse ar juo labiau valsčiuose, kur dauguma gyventojų buvo lietuviai, nemokantys rusiškai, jie negalėjo. Dirbti komisijose atvykėliai galėjo didesniuose miestuose, kuriose rusiškai kalbančių gyventojų buvo daugiau (Vilniuje ir Klaipėdoje). Buvo atvejų, kai vykdomieji ir partijų komitetai tiesiog „parinkdavo“ komisijų narius⁶³. Ir darė tai neatsižvelgdami į sugebėjimus. LKP (b) CK instruktorius Kazimieras Pilelis, patikrinęs pasiruošimą rinkimams Zarasų apygardoje, skundėsi, kad komisijos nariai darbui nepasiruošė ir rinkimus organizuoja partijos komitetas. Anot instruktoriaus, tokią situaciją „rinkėjai gali išaiškinti neteisingai“⁶⁴.

Patvirtinta apylinkių rinkimų komisijų sudėtis skelbta vietos partinėje spaudoje⁶⁵. Būdavo atvejų, kai apylinkių rinkimų ribų ir komisijų narių paskelbimas spaudoje vėluodavo. Dažnai dėl objektyvių priežasčių – buvo negalima laiku išspausdinti laikraščio, nes nebuvo elektros energijos⁶⁶. Sudarius komisijas pradėjo kelti kandidatus į Sąjungos ir Tautybių tarybas. Pirmasis buvo siūlomas J. Stalinas, paskui kiti Sovietų Sąjungos ir VKP (b) CK veikėjai, o galiausiai ir LKP (b) vadovai. Kartu buvo keliami ir eiliniai partiečiai ir ne partijos nariai. Visi iškelti ir užregistruoti kandidatai į deputatus atstovavo vieningam „komunistų ir nepartinių blokui“ ir, kaip skelbiama spaudoje, buvo „geriausi liaudies sūnūs ir dukros“. Po kandidatų registracijos prasidėjo agitacinis darbas – kandidatai keliaudavo po apylinkes, susitikdavo su potencialiais rinkėjais. Tokiuose susitikimuose-mitinguose susirinkusieji reikšdavo paramą kandidatui ir įsipareigodavo už jį balsuoti.

Sprendžiant iš aprašymų spaudoje, susirinkimuose tvyrojo entuziastinga atmosfera. Straipsniai spaudoje gerai iliustravo mobilizacinį rinkimų pobūdį – atrodė, kad rinkėjai vieningai ir laisvanoriškai įsitraukia į rinkimų procesą. Pabrėžiamas šventinis rinkimų pobūdis. Spaudoje mirgėjo straipsnių antraštės – „rinkimai liaudies šventė“. Nekonkurencinguose ir mobilizaciniuose rinkimuose, kai dar iki balsavimo rinkimų procedūromis atrenkami geriausi „liaudies [tarybinės liaudies] atstovai“, kitaip ir būti negalėjo. Todėl ir dalyvavimas balsavime privalėjo būti masinis ir šventinis – juk balsuojama už geriausius...

Apskritai, skaitant to meto respublikinę ir apskričių spaudą, susidaro įspūdis, kad pasiruošimas rinkimams vyko sklandžiai ir organizuotai. Tačiau faktinė situacija buvo gerokai sudėtingesnė, prieštaringesnė ir neretai dramatiškesnė. Rinkimų procesas Lietuvos sovietinei valdžiai kėlė daug rūpesčių ir nerimo. Problemas lėmė keli veiksniai. Pirma, kai kuriose apskrityse, valsčiuose sovietinė vykdomoji valdžia tik formavosi, trūko lojalių ir raštingų kadry. Trūko ir darbuotojų, galinčių efektyviai administruoti rinkimus. Todėl pasitaikydavo atvejų, kad į apylinkių komisijas „įvairiais būdais prasibraudavo“ nelojalūs ir

⁶² LKP (b) CK Org. skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacija, 1945 12 21, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 16. Vilniaus kaimiškojoje apygardoje (80 rinkimų apylinkių, iš kurių 3 buvo kariniuose daliniuose) komisijose buvo 675 nariai (543 nepartiniai). Absoliuti dauguma valstiečiai – 437 asmenys. Apygardos komisijos pirmininko Vasilijaus Mironyčevo ataskaita, 1946 01 06, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 35, l. 5.

⁶³ SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis LSSR Ivanas Tkačenka informavo LKP (b) CK, kad „Kauno apskrities organai parinko“ rinkimų komisijų narius, o „išrinktų rinkėjų susirinkimuose“, kaip to reikalavo rinkimų įstatymas, nebuvo nė vieno. Žr. I. Tkačenkos informacija M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui, 1945 12 19, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 15.

⁶⁴ LKP (b) CK kadryų skyriaus instruktoriaus K. Pilelio pranešimas M. Junčiui-Kučinskui, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 35, l. 1.

⁶⁵ Pirmiausia Šiaulių m. vykdomasis komitetas priėmė nutarimą, kuris nustatė 15 rinkimų apylinkių ribas. Po kelių dienų vykdomasis komitetas priėmė dar vieną nutarimą – dėl rinkimų komisijų sudarymo. Žr. Šiaulių m. vykdomojo komiteto nutarimas. *Raudonoji vėliava*, 1945 12 05, Nr. 75, p. 2; Šiaulių m. vykdomojo komiteto nutarimas. *Raudonoji vėliava*, 1945 12 13, Nr. 78, p. 2–4. Neretai apylinkių ribų nustatymas ir komisijų sudarymas užsitęsėdavo. Ypač užtrukdavo sudaryti apylinkių rinkimų komisijas. Anaipol ne visi iškelti kandidatai tokį darbą norėjo dirbti. Alytaus apskrities vykdomasis komitetas sprendimą dėl apylinkių ribų nustatymo priėmė lapkričio 28 d. (paskelbtas tik gruodžio 15 d.). Nutarimą dėl komisijų sudėties vykdomasis komitetas priėmė gruodžio 17 d., o paskelbtas nutarimas 1946 m. sausio pradžioje. Žr. *Tarybinė Dzūkija*, 1946 01 06, Nr. 45, p. 1. Ukmergės apskr. įmonės inžinierius lenkas „atsiėmė kandidatūrą“ pasakęs: „Aš ne politikas, aš mechanikas.“ Žr. LKP (b) CK Org. skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacija, 1945 12 20, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 8.

⁶⁶ Taip atsitiko Utenos apskrityje. Žr. LKP (b) CK Org. skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacija apie pasiruošimus rinkimams, 1945 12 18, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 4. Tokių atvejų buvo ir daugiau.

sovietinei valdžiai „priešiški asmenys“⁶⁷. Antra, LKP (b) CK pastebėjo, kad dalis agitatorių dirbo formaliai arba apskritai savo įsipareigojimų nevykdė. Vieni dėl partizanų grasinimų, kiti „dėl girtavimo“⁶⁸. Trečia, valdžios galimybės prižiūrėti, kaip vyksta pasiruošimas rinkimams provincijoje, apskrityse ir ypač valsčiuose, buvo ribotos. Su atokesniais valsčiais buvo sunku susisiekti – trūko transporto, degalų, nebuvo arba buvo blogas telefoninis ryšys. Ketvirta, rinkimų komisijoms, ypač apylinkėse, daug problemų kilo dėl rinkėjų sąrašų sudarymo⁶⁹. Juose buvo daug netikslumų, todėl kartais rinkėjų sąrašai buvo tikslinami iki pat balsavimo dienos⁷⁰.

Rinkėjų sąrašus turėjo sudaryti miestų, apskričių, valsčių vykdomieji komitetai. Juose trūko raštingų darbuotojų, galinčių deramai atlikti jiems paskirtą darbą, o komitetų vadovams – patirties ir organizacinių gebėjimų. Neatsitiktinai LSSR rinkimų komisija ne kartą konstatavo, kad apygardose „rinkėjų sąrašai sudaromi visai nepatenkinamai, daug painiavos: klaidingai užrašytos pavardės <...> arba iš viso piliečiai neįtraukti į sąrašus“⁷¹. Tokias problemas minėjo ir apskričių partijų komitetai susirašinėdami su LKP (b) CK. Biržų apskrityje į rinkėjų sąrašus įrašyta 44 tūkst. rinkėjų, tačiau patikslinus paaiškėjo, kad net du tūkstančiai rinkėjų į sąrašus neįtraukti. Tokių atvejų buvo daugiau – ir ne tik provincijoje, bet ir sostinėje Vilniuje. Mieste (Vilniaus vakarų apygardoje) sąrašų sudarytojai praleido „ištisas gatves“, namus, o septintojoje rinkimų apylinkėje į sąrašus neįrašyti 400 rinkėjų⁷². Švenčionių apskrityje į sąrašus buvo įtraukti 56 tūkst. rinkėjų, tačiau vėliau jų gerokai sumažėjo ir sąrašuose liko 33 tūkst. rinkėjų (Matyt, tokį žymų rinkėjų skaičiaus sumažėjimą lėmė tai, kad iš rinkėjų sąrašų buvo išbraukti lenkų tautybės asmenys, pareiškę norą išvykti į Lenkiją.) Panašiai atsitiko Tauragės apskrityje. Pagal „išankstinius“ duomenis apskrityje buvo 58 tūkst. rinkėjų, tačiau vėliau jų sumažėjo iki 35 tūkst. Kodėl taip atsitiko, partijos ir vykdomasis komitetas negalėjo paaiškinti⁷³. Kauno apskrityje buvo užregistruota šiek tiek daugiau nei 34 tūkst. rinkėjų, tačiau duomenys buvo neišsamūs, nes kelių valsčių rinkimų komisijos niekaip negalėjo sudaryti rinkėjų sąrašų. Pasitaikydavo, kad į rinkėjų sąrašus įrašydavo mirusius asmenis ir nepilnamečius⁷⁴. Mažeikių apskrities partijos sekretorius Kondratas rašė, kad rinkėjų sąrašuose yra daug „šiuurkščių klaidų“: 500 rinkėjų nebuvo įtraukti į sąrašus, kai kurie įrašyti tik rinkimų dieną, buvo atvejų, kai į rinkėjų sąrašus tie patys asmenys įrašyti po kelis kartus⁷⁵. Kėdainių apskrityje kelių valsčių valstiečiai vidutiniškai atsakė surašinėtojams pateikti duomenis, nes nenorėjo būti įtraukti į rinkėjų sąrašus⁷⁶. Tokių atvejų galėjo būti ir daugiau, ypač pietvakarinėse Lietuvos apskrityse, kur ginkluotas pasipriešinimas buvo aktyvesnis. Atsakymą pateikti duomenis lėmė „partizanų keršto baimė“.

Organizuojant rinkimus, ginkluotas antisovietinis pagrindis tapo rimtu iššūkiu valdžiai. Partizanai kėlė tikslą įvairiomis priemonėmis ne tik „trukdyti ir pakenkti rinkimų kampanijai“, bet ir suorganizuoti

⁶⁷ LKP (b) CK organizacinio skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacija, 1945 12 21, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 15; LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro Dmitrijaus Jefimovo pažyma M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui, F. Kovaliovui, 1946 01 20, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 64.

⁶⁸ Papildęs valsčiaus partijos sekretorius Loncovas (matyt, atvykėlis) ir vykdomojo komiteto pirmininkas prisigėrė ir agitacinio susirinkimo nesuorganizavo. Anot SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio LSSR Ivano Tkačenkos, panašių atvejų buvo ir daugiau. Žr. I. Tkačenkos informacija M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui, 1945 12 19, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 14–15.

⁶⁹ LKP (b) CK Organistruorių skyriaus vedėjo pavaduotojo Kuzovkovo raštas VKP (b) CK Organistruorių skyriaus vedėjui Michailui Šambergui, 1945 11 20, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 161–165.

⁷⁰ Lazdijų apskr. partijos komiteto sekretoriaus Grigenio ataskaita, 1946 02 22 (?), LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 89.

⁷¹ LSSR Rinkiminės komisijos rinkimams į Tautybių tarybą posėdžių protokolas, 1946 01 08, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 48, l. 94.

⁷² *Ten pat*, l. 129.

⁷³ Žr. LKP (b) CK adresuotas informacijas apie pasiruošimą rinkimams apskrityse (rinkimų komisijų, rinkėjų sąrašų sudarymą, rinkiminiuosius mitingus) rengė LKP (b) CK organizacinio skyriaus informacinio sektoriaus vedėjas M. Žukauskas, 1945–1946, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11.

⁷⁴ LKP (b) CK Organizacinio-instruktoriaus skyriaus vedėjo Danijilo Šupikovo raštas VKP (b) CK Organizacinio-instruktoriaus skyriaus vedėjui Michailui Šambergui, 1946 01 24, LYA, f. 1771 ap. 9, b. 244, l. 13.

⁷⁵ Mažeikių apskr. partijos sekretoriaus Kondrato ataskaita, 1946, LYA, f. 706, ap. 2, b. 8, l. 14.

⁷⁶ Kėdainių apskr. partijos sekretoriaus Juozo Piligrimo ataskaita LKP (b) CK, 1946 01 ?, LYA, f. 749, ap. 749, b. 53, l. 22.

rinkimų boikotą ir taip juos sužlugdyti⁷⁷. Tam buvo naudojamos įvairios priemonės, neveniant ir smurtinių, kurių svarbiausiu taikiniu tapo rinkimų komisijų nariai, agitatoriai, aktyvistai, komjaunuoliai, taip pat valstiečiai, kurie viešai pasisakė už dalyvavimą rinkimuose⁷⁸. Atsišaukimuose, kuriuos platino partizanai (ir neginkluoto pagrindžio nariai), gyventojai raginami rinkimuose nedalyvauti ir į rinkėjų sąrašus neįsirašyti. Tačiau buvo ir tokių atsišaukimų, kuriuose ne tik raginta, bet ir grasinta tiems, kurie rinkimus organizuos ir juose dalyvaus⁷⁹. Partizanai užpuldavo rinkimų apylinkes, naikindavo rinkėjų sąrašus, taip pat sovietinių vadų portretus, agitacinius plakatus bei literatūrą⁸⁰. Alytaus rinkimų apygardoje, Merkinėje, partizanai sunaikino rinkėjų sąrašus ir visus rinkimų komisijos dokumentus⁸¹.

Daugiausia grasinta rinkimų komisijų pirmininkams ir nariams, taip pat agitatoriams. Nuo grasinimų partizanai pereidavo prie veiksmų. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaras Dmitrijus Jefimovas ataskaitoje į Maskvą rašė, kad per beveik tris mėnesius (nuo 1945 m. gruodžio 1 d. iki 1946 m. vasario 11 d.) nužudyti du apygardų rinkimų komisijų nariai, penki apylinkių pirmininkai ir 11 apylinkių rinkimų komisijų nariai⁸². Tai, žinoma, ne visos rinkimų organizatorių aukos – dar buvo sumuštų ir sužeistų. Tokie ne visada patekdavo į ataskaitas ir pažymas, todėl nukentėjusiųjų galėjo būti daugiau. „Kainą“ už pastangas sužlugdyti rinkimus sumokėjo ir partizanai – per rinkimų apylinkių užpuolimus, susirėmimus su ginkluotu aktyvu, saugumiečiais, žuvo ir partizanų⁸³.

„Rinkimų agitaciją reikia aktyvinti“ – partijos 1945 m. gruodžio plenumas

Apie tai, kad partijos ir vykdomieji komitetai nepakankamai aktyviai ruošiasi rinkimams, liudijo pažymos ir informacijos, pasiekiančios Vilnių. Todėl LKP (b) CK nutarė sušaukti plenumą, kuris įvyko 1945 m. gruodžio 6–7 dienomis⁸⁴. Plenumė daugiausia kalbėta, kaip „pagerinti pasirengimą rinkimams“. Jame dalyvavo apskričių ir miestų partijos sekretoriai, vykdomųjų komitetų pirmininkai. Visi jie atsiskaitė

⁷⁷ Tininis, V. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai: antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*, p. 12; Pocius, M. *Kita Mėnulio pusė: Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009, p. 160.

⁷⁸ Krosnos valsčiuje, Marijampolės apskr., partizanai sumušė ir sulaužė ranką valstiečiui, kuris darė balsadėžes. Visas balsadėžes partizanai sunaikino. Žr. LKP (b) CK organizacinio skyriaus informacinio sektoriaus vedėjo M. Žukausko informacija, 1946 01 05, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 97.

⁷⁹ Buvo atsišaukimų, kuriuose rašoma „Kas balsuos, tas nealsuos!“ arba „<...> Kas <...> išdrįs savo tautos žudikų vykdomoj rinkiminėj komedijoje dalyvauti, tas žudydamas tautą pražudys ir save. Tad pasirink, ar atsisakydamas balsuoti sau ir tautai gerą darysi, ar vykdamas balsuoti pasirašysi sau mirties sprendimą.“ Pocius, M. *Kita Mėnulio pusė...*, p. 160–162. Panašių, grasinančių mirtimi atsišaukimų, saugumiečiai ir sovietiniai aktyvistai aptikdavo įvairiose Lietuvos vietose. Juos platino partizanai ir neginkluotas pagrindis, įvairios antisovietinės grupės. Paprastai konfiskuotų atsišaukimų skaičius buvo nedidelis – nuo kelių iki keliasdešimt. Anot saugumiečių pranešimų, respublikoje užfiksuoti 124 atsišaukimų atvejai – iš viso 227 egzemplioriai, – kuriuose gyventojai raginami boikotuoti rinkimus, o nepaklausiusiems grasinama. Žr. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro Dmitrijaus Jefimovo pažyma SSRS valstybės saugumo liaudies komisarui Vsevolodui Merkulovui, Piotruvi Fedotovui, Sergejui Ogoļcovui, 1945 12 17, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 12, l. 2–4; D. Jefimovo pažyma SSRS valstybės saugumo liaudies komisarui V. Merkulovui, 1946 02 18, *ten pat*, l. 157. Tas skaičius galėjo būti didesnis. Kretingos apskrityje 1945 m. gruodžio mėn. atskleista pagrindinė grupė ir konfiskuota 100 egz. atsišaukimų. Atsišaukime rašoma: „<...> šalin Rusiją, nebalsuokit už komunistus. Kas balsuos – tam mirtis. Tegyvuoja nepriklausoma Lietuva <...>“ Žr. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro D. Jefimovo pažyma M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui, 1946 01 07, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 32.

⁸⁰ Lietuvos SSR NKGB vadovus pasiekė žinios, kad lietuvių partizanai vasario 10 d. ruošia masinį rinkimų apylinkių puolimą. Žr. SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio LSSR Ivano Tkačenkos ir Lietuvos SSR valstybės saugumo liaudies komisaro D. Jefimovo raštas SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui Arkadijui Apolonovui, 1946 02 ?, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 12, l. 107.

⁸¹ Rinkiminės komisijos instruktoriaus pranešimas, 1946 01 04, LCVA, R-348, ap. 1, b. 35, l. 79.

⁸² Pažymoje nurodyta, kad taip pat nužudyti du agitatoriai, partizanai suniokojo 26 rinkimų apylinkes, dar 46 apšaudytos. Į mišką partizanai „išsivedė“ penkis apylinkių rinkimų komisijų pirmininkus ir 2 komisijų narius. Žr. LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro D. Jefimovo pažyma SSRS valstybės saugumo liaudies komisarui V. Merkulovui, 1946 02 18, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 12, l. 155. Taip pat žr. Pocius, M. *Kita Mėnulio pusė...*, p. 164.

⁸³ Lietuvos SSR NKGB ir NKVD duomenimis, nuo 1945 m. gruodžio pradžios iki 1946 m. vasario 10 d. nukauti 667 partizanai, dar 1046 suimti. Tininis, V. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai...*, p. 12. Taip pat žr. D. Jefimovo pažyma SSRS valstybės saugumo liaudies komisarui V. Merkulovui, 1946 02 18, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 12, l. 155–156.

⁸⁴ Laikraštyje „Tiesa“ buvo paskelbtas trumpas „informacinis pranešimas“ apie „įvykusį LKP (b) CK eilinį plenumą“. *Tiesa*, 1945 12 09, Nr. 286, p. 1. Gruodžio 19 d. „Tiesoje“ (Nr. 293) paskelbti plenumo nutarimai.

už atliktus darbus, teisinosi, kodėl ne viskas padaryta laiku, ir žadėjo klaidas ištaisyti, o trūkumus pašalinti. Plenumė dalyvavo ir respublikinės rinkimų komisijos pirmininkas M. Junčas-Kučinskas⁸⁵.

Pagrindinius pranešimus plenumė perskaitė partijos pirmasis sekretorius A. Sniečkus ir M. Suslovas. A. Sniečkus kalbėjo pirmas: svarbiausias partinių organizacijų uždavinys – stiprinti agitacinį-propagandinį darbą⁸⁶. Aktyvus partiečių agitacinis darbas užtikrins gyventojų įsitraukimą į rinkimų procesą ir garantuos rinkimų sėkmę. A. Sniečkus taip pat pripažino, kad tame darbe esama trūkumų. Aiškinamasis „priešrinkiminis darbas“ atliekamas atsainiai, formaliai, nepakankamai, trūksta „gerai pasiruošusių agitatorių“. Partijos pirmasis sekretorius ragino labiau atsižvelgti ir į gyventojų kritiką bei lūkesčius – tik tokiu atveju partijos agitacinis, politinis masinis darbas bus efektyvus. Reikia suaktyvinti kovą su valdžios priešais – „buržuaziniai nacionalistai, kurie sieks sutrukdyti rinkimus“. Būtina į rinkimų procesą įtraukti kaip galima daugiau moterų, jaunimo. Kalbą A. Sniečkus baigė tokiu pastebėjimu: rinkimuose „smulkmenų nėra“...

M. Suslovas kritikavo partinių organizacijų pasiruošimą rinkimams ir suformulavo konkrečius uždavinius – ką apskričių ir valsčių partijos komitetams būtina padaryti. Anot biuro pirmininko, svarbiausias uždavinys – „[p]asiekti, visuotinio rinkėjų dalyvavimo rinkimuose į aukščiausią Sovietų Sąjungos organą“ (rus. *Добиться поголовного участия избирателей в выборах в высший орган Советского Союза*)⁸⁷. M. Suslovas nurodė ir kitus prioritetus: „rinkimų kampanija“ turėjo sutelkti plačiausias gyventojų mases apie komunistų partiją ir sovietinę valdžią; partinės organizacijos rinkimus turi paversti valstybine švente, kad kiekvienas rinkėjas suprastų „darantis ypatingą politinį darbą“ ir „jaustųsi didžiosios tarybinės liaudies dalimi“; rinkimų kampaniją būtina „priderinti prie respublikos ūkio atkūrimo darbo“. Pasak M. Suslovo, komunistų ir ne komunistų blokas turi pasiekti „įspūdingą pergalę“ (rus. *блестящую победу*) ir išrinkti geriausius atstovus į Aukščiausiąją Tarybą.

Plenumė kalbėjo ir daugiau partijos narių. Visi jie vienaip ar kitaip pažymėjo agitacinio-propagandinio darbo svarbą. Kalbėjo ir LSSR AT Prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis⁸⁸. Jis vienintelis atkreipė dėmesį į tautinius rinkimų aspektus. J. Paleckis aiškino: Lietuva skiriasi nuo kitų Sovietų Sąjungos respublikų. Kitose respublikose beveik visi rinkėjai kalba rusiškai, ten lengviau agituoti, o Lietuvoje reikia galvoti, kokia kalba kreiptis į rinkėją. Jeigu Vilniaus apskrityje agitatoriai kalbės lietuviškai, gyventojų nepritrauks. Tas pat bus, jei vakariniuose Lietuvos rajonuose agitatoriai kalbės rusiškai. „Taip elgtis neprotinga, – apibendrina J. Paleckis, – ir nacionalinės politikos požiūriu.“ „Buržuaziniai nacionalistai“ galės aiškinti, esą sovietinė valdžia naudoja rinkimus lietuviams rusinti. J. Paleckis, kaip A. Sniečkus ir kiti plenumo dalyviai, pažymėjo: rinkimai vyksta aršios klasių kovos sąlygomis. Ir svarstė, kaip tokiomis ypatingomis sąlygomis rinkimus organizuoti. Prezidiumo pirmininkas aiškino, kad nebūtina versti rinkėją pildyti biuletenius kabinoje (kitai tariant, užtikrinti balsavimo slaptumą) – pildydami biuletenius kabinoje, rinkėjai gali užbraukti visus kandidatus ir tokį biuletenį rinkimų komisijai tektų pripažinti negaliojančiu. „Mums nėra reikalo jėga versti rinkėją balsuoti kabinoje, nereikia padėti priešui, kuris kaip tik ir suinteresuotas, kad [žmonės] eitų į kabiną ir išbrauktų“, – samprotavo J. Paleckis⁸⁹. Visai tikėtina, kad taip ar panašiai kaip J. Paleckis galėjo galvoti ir kiti partijos veikėjai.

⁸⁵ M. Junčas-Kučinskas įvardijo svarbiausias problemas, kurias rinkimų organizatoriams vietose būtina spręsti. Ypač daug komisijos pirmininko kritikos susilaukė rinkimų komisijų organizavimas. M. Junčo-Kučinsko teigimu, iki galo rinkimų komisijos sudarytos tik keturiose didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Šiauliuose) ir trijose apskrityse (Kauno, Klaipėdos ir Kėdainių). Visur kitur darbai dar neužbaigti. O blogiausia tai, kad net 60 proc. rinkimų komisijų nėra nė vieno komunisto ir komjaunuolio. Respublikinės rinkimų komisijos pirmininkas reikalavo tokią padėtį kaip galima greičiau ištaisyti. Žr. M. Junčo-Kučinsko kalba VIII LKP (b) CK plenumė. Stenograma, 1945 12 06, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 634, l. 61.

⁸⁶ A. Sniečkaus kalba VIII LKP (b) CK plenumė. Stenograma, 1945 12 06, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 634, l. 15–32.

⁸⁷ M. Suslovo kalba VIII LKP (b) CK plenumė. Stenograma, 1945 12 06, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 634, l. 118.

⁸⁸ „<...> į rinkimus einame su lozungu kovos už 100-ą procentinį dalyvavimą balsavime“, teigė J. Paleckis. Žr. J. Paleckio kalba VIII LKP (b) CK plenumė. Stenograma, 1945 12 06, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 634, l. 101.

⁸⁹ J. Paleckio kalba VIII LKP (b) CK plenumė. Stenograma, 1945 12 06, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 634, l. 108.

Plenumas priėmė keliolikos punktų nutarimą⁹⁰. Svarbiausi buvo keturi pirmieji. Nutarimo pirmas punktas įpareigojo visų lygių partines struktūras „ryšium su rinkimais“ pašalinti trūkumus „organizaciniame ir agitaciniame propagandiniame darbe“ ir „užtikrinti *aktyviausią visų piliečių dalyvavimą rinkimuose* [pažymėta mano]“; antras – pagerinti „agitacinį propagandinį darbą rinkėjų tarpe“; trečias įpareigojo partines organizacijas „pakelti revoliucinį budrumą“ ir užkirsti kelią priešų mėginimams sutrukdyti rinkimus; ketvirtas nurodė daugiau dėmesio skirti rinkėjų sąrašų sudarymui, juos „kruopščiai patikrinti“ ir viešai paskelbti.

Plenumo nutarimai tapo savotišku kelrodžiu partinėms organizacijoms. Nutarimą privaloma tvarka svarstė miestų ir apskričių partinės organizacijos, respublikinis propagandistų ir agitatorių suvažiavimas, kuriame dalyvavo apie 100 sovietinių aktyvistų iš įvairių respublikos apskričių bei miestų⁹¹. Partijos ir Lietuvos biuro vadovai manė, kad nutarimas išjūdins partines organizacijas, tos savo ruožtu suaktyvins darbą su rinkėjais, ir galutinis rezultatas bus toks, apie kokį plenume kalbėjo M. Suslovas. Taip turėtų atrodyti *mobilizacinis rinkimų spektaklis*.

Maskvą taip pat domino, kaip vyksta pasiruošimas rinkimams. Tikėtina, kad ji prižiūrėjo rinkimų procesą visose sovietinėse respublikose, bet kaip pasiruošimas vyksta „jaunose sovietinėse respublikose“, ypač domino. Respublikų partinių organizacijų vadovai turėjo atsiskaityti Kremlui apie nuveiktus darbus ir iškilusias problemas. Tokiame kontekste atsirado A. Sniečkaus laiškas VKP (b) CK sekretoriui ir Politinio biuro nariui Georgijui Malenkovui⁹². Pranešime LKP (b) pirmasis sekretorius aiškino, kaip vykdomas masinis-agitacijos darbas, sudaromos rinkimų komisijos, organizuojami susirinkimai, studijuojama „Stalino konstitucija“ ir rinkimų įstatymas. Pažymėjo ir augantį gyventojų aktyvumą. Taip pat rašė apie problemas, su kuriomis susidūrė valdžia: ne visur teisingai parenkami rinkimų komisijos nariai, rinkėjų sąrašuose „pasitaiko klaidų“ (partijos komitetai, siekdami palengvinti sau darbą, naudojami 1940 m. rinkėjų sąrašus, nors gyventojų sudėtis gerokai pasikeitė), ir skundėsi, kad labai trūksta transporto. Galiausiai pirmasis sekretorius pripažino: politinę situaciją respublikoje komplikuoja ginkluotas pogrindis⁹³. Partizanų išpuoliai daro didelę neigiamą įtaką pasiruošimui rinkimams: partizanai grasina rinkimų komisijų nariams, sovietiniams aktyvistams, apylinkių tarybų pirmininkams, naujakuriams, taip pat „išsineša rinkėjų sąrašus“. LKP (b) CK, siekdamas sustiprinti rinkimų komisijų apsaugą, įsakė apskričių partijos komitetams organizuoti savisaugos būrius, o sovietiniams aktyvistams išdalinti ginklus. Ten, kur pogrindis ypač aktyvus, nutarta pasiųsti kariuomenę⁹⁴.

Ar plenumo nutarimai ir partinės Lietuvos vadovybės pastangos mobilizuoti gyventojus ir paspartinti pasiruošimą rinkimams turėjo poveikį? LKP (b) nutarimai rinkimų klausimais, partijos veikėjų informacijos VKP (b) CK organizaciniam skyriui ir saugumiečių pažymos bei ataskaitos liudija, kad rinkimų organizatoriams sunkiai sekėsi įgyvendinti LKP (b) VIII plenumo nutarimus – kamavo iš esmės tos pačios problemos. LKP (b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjo pavaduotojas P. Olekas teikdamas informaciją į Maskvą rašė „apie išaugusį rinkėjų aktyvumą“ ir taip pat apibūdino sunkumus, su kuriais susiduria rinkimų organizatoriai: „neleistinai lėtai parenkami kandidatų patikėtiniai“, vėluoja rinkėjų sąrašų sudarymas, apskričių partinės organizacijos mažai rūpinasi gyventojų aprūpinimu būtiniausiomis prekėmis. Tas kelia gyventojų pasipiktinimą. Tiesa, partinė Lietuvos vadovybė įvairiomis priemonėmis stengiasi mobilizuoti gyventojus rinkimais, daug dėmesio skirdama agitaciniam-propagandiniam darbui. Tačiau ir šiame darbe esama nesklandumų. Daugelyje apskričių „rinkiminė agitacija nepasiekia“

⁹⁰ Dėl partinių organizacijų uždavinių ryšium su rinkimais į TSRS Aukščiausiąją Tarybą. Iš LKP (b) CK VIII plenumo nutarimo. *Tiesa*, 1945 12 19, Nr. 293, p. 2–3.

⁹¹ Propagandos ir agitacijos darbuotojų respublikinis pasitarimas. *Tiesa*, 1945 12 20, Nr. 294, p. 2; Vilniaus miesto partinio aktyvo susirinkimas, *ten pat*.

⁹² A. Sniečkaus pažyma G. Malenkovui, 1945 12 19, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 166–170.

⁹³ Anot A. Sniečkaus, nuo 1945 m. gruodžio 1 iki 10 d. respublikoje užfiksuoti 56 „teroristiniai aktai ir išpuoliai“. A. Sniečkaus pažyma G. Malenkovui, 1945 12 19, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 169.

⁹⁴ A. Sniečkaus pažyma G. Malenkovui, 1945 12 19, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 170.

atokesnių valsčių ir vienkimių valstiečių. Tokią situaciją lėmė keli veiksniai: vietos organai „blogai organizuoja darbą ir bijo banditų“⁹⁵. Rašte P. Olekas pažymėjo: veiklą suaktyvino „įvairūs buržuaziniai nacionalistai ir ginkluotas pagrindis, politinė situacija respublikoje išlieka sudėtinga“. Orginstruktorių skyriaus pavaduotojas raštą į Maskvą išsiuntė pačioje gruodžio pabaigoje. Sausio pabaigoje apie rinkimų kampaniją VKP (b) CK organizacinio-instruktorių skyriaus vedėją jau informavo P. Oleko viršininkas Danijilas Šupikovas. Ir šis veikėjas konstatavo, kad „organizaciniame darbe vis dar yra daug trūkumų“ – ypač įrengiant rinkimų apylinkes ir sudarant rinkėjų sąrašus. Taigi trūkumai iš esmės buvo tie patys, apie kuriuos rašė ir P. Olekas⁹⁶.

Situacija išlieka sudėtinga

Apie tai, kad socialinė-politinė situacija respublikoje sudėtinga, o tai gali turėti įtakos gyventojų aktyvumui – apsisprendimui dalyvauti ar nedalyvauti rinkimuose, liudija ir kiti oficialūs dokumentai. Pirmiausia saugumiečių pažymos. Jose šie aprašė įvairius „antsovietinius pasireiškimus“. Tai partizanų išpuoliai, kurių tikslas – sutrukdyti rinkimus, ir atsišaukimai, raginantys nedalyvauti rinkimuose. Tai ir „priešišku elementų“ skleidžiami „antsovietiniai gandai“ – po rinkimų sovietinės valdžios nebeliks, ateis anglai su amerikonais, todėl balsuoti nereikia, o kas balsuos, „tiems bus blogai“⁹⁷. Užrašinės priešiškos valdžiai gyventojų „antsovietinės nuotaikos“ – pasisakymai, kuriais diskredituojami rinkimai, o gyventojai raginami juose nedalyvauti. Pokalbiuose gyventojai neretai rinkimus vadino „komedija“ („prais kandidatai, kurie naudingi valdžiai, o ne tautai“), taip pat „nelaisvais“, nes nėra pasirinkimo ir rinkimų rezultatai aiškūs iš anksto. Raseinių miesto gyventojas aiškino, kad rinkimai „neteisingi, nes visi iškelti kandidatai yra bolševikai ir Lietuvos išdavikai <...> Mes, lietuviai, neturime už juos balsuoti ir reikia stengtis, kad žmonės balsavime nedalyvautų.“ Už tokias kalbas („antsovietinę agitaciją“) saugumiečiai jį ruošėsi suimti⁹⁸.

Apskričių saugumo pareigūnai apie „antsovietinius pasireiškimus“ pranešdavo savo tiesioginiams viršininkams Vilniuje, o šie informaciją siųsdavo M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui. Artėjant vasario 10 d. saugumiečiai stebėjimą ir kovą su „antsovietiniais pasireiškimais“ suaktyvino. Apskričių saugumo pareigūnai privalėjo kas penkias dienas siųsti į Vilnių pranešimus apie politinę situaciją, pasirengimą rinkimams, gyventojų nuotaikas ir „antsovietinius pasireiškimus“⁹⁹. Tiesa, saugumiečiai ataskaitose ir pranešimuose rašė ne tik apie „antsovietinio elemento suaktyvėjimą“ artėjant vasario 10 d., bet ir informavo apie gyventojų „entuziazmą“ – ryžtą dalyvauti rinkimuose.

Kita šaltinių grupė, kurioje esama daug įvairios informacijos apie pasirengimą rinkimams, partizanų išpuolius, gyventojų nuotaikas – apskričių partijų ir vykdomųjų komitetų pirmininkų ataskaitos „apie padarytus darbus, ruošiantis rinkimams“. Kėdainių apskrities partijos pirmasis sekretorius Juozas Piligrimas smulkiai informavo LKP (b) CK apie nuveiktus darbus: rinkimų komisijų sudarymą, jų sudėtį, priešrinkiminius susirinkimus, jų dalyvių skaičių, sudarytus rinkėjų sąrašus ir pan.¹⁰⁰ Rašė ir apie

⁹⁵ Olekos ataskaita VKP (b) CK orginstruktorių skyriaus vedėjui M. Šambergui, 1946 12 30, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 801, l. 172.

⁹⁶ LKP (b) CK organizacinio-instruktorių skyriaus vedėjo D. Šupikovo raštas M. Šambergui, 1946 01 24, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1103, l. 12–13.

⁹⁷ Klaipėdos NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininko Andrejevo pranešimas I. Tkačenkai, 1946 01 27, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 245. Buvo daug gandų, kad kils karas ir komunistai bei rusai turės iš Lietuvos bėgti, dėl tos priežasties dalyvauti rinkimuose nereikia. Buvo ir visai kitokių gandų, kad po rinkimų visus lietuvius išveš į Sibirą (Kėdainių m.). Plačiau apie gandus žr. Laukaitytė, R. *Pokaris Lietuvoje belaukiant išlaisvinimo*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022, p. 93–102.

⁹⁸ NKVD-NKGB Raseinių operatyvinės grupės viršininko Sinicino pažyma Kauno operatyvinio sektoriaus viršininkui Jegorovui, 1946 02 ?, f. LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 318; LSSR Valstybės saugumo liaudies komisaro Dmitrijaus Jefimovo pažyma M. Suslovui, A. Sniečkui, M. Gedvilui, 1946 02 17, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 46–48.

⁹⁹ SSRS NKVD-NKGB įgaliotinio LSSR Ivano Tkačenkos raštas NKVD-NKGB Panevėžio opersektoriaus viršininkui Golovliovui, 1946, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 182.

¹⁰⁰ Sprendžiant iš J. Piligrimo pateiktų skaičių, į rinkimų komisijas patvirtinti 487 asmenys – 52 komunistai ir 27 komjaunuliai, likę nepartiniai. Daugiausia valstiečių – 203, inteligentų – 79, darbininkų – 54, „valstybinių įstaigų tarnautojų – 27“, moterų – 137 (apygardoje buvo 6 rinkimų apylinkės kariniuose daliniuose). Išrinkti ir kandidatų į SSRS AT deputatus patikėtiniai. Dauguma taip pat nepartiniai ir valstiečiai. J. Piligrimo pažyma LKP (b) CK, 1946 01 16 (?), LYA, f. 1771, ap. 749, b. 53, l. 19–20.

gyventojų nuotaikas. Pirmiausia minėjo tuos, kurie kupini ryžto balsuoti ir „atsiskaitė su valstybe“, kaip Surviliškių valsčiaus valstietis Valatka, kuris pareiškė: „Aš jau mišką iškirtau, raginu ir kitus valstiečius taip pat rinkimų garbei atsiskaityti su valstybe.“¹⁰¹

Tačiau apskrityje buvo ir visiškai priešingų „nuotaikų ir pasisakymų“. Valstiečiai skundėsi prekių trūkumu, spekuliacija (trūkstamas prekes galima brangiau pirkti turguje), vadovujančių darbuotojų biurokratizmu. Rinkiminiuose susirinkimuose dalyviai klausinėjo: „kodėl iš Rusijos atvyksta pavargę ir blogai apsirengę žmonės“, „kodėl Lietuvoje yra rusų kariuomenė, kai yra tautiniai daliniai“, „kada vers stoti į kolūkius“, „ar grįš išvežti į Sibirą lietuviai“, „kodėl tarybinių ūkių darbininkai gyvena blogiau nei samdiniai pas dvarininką“, „kodėl mokesčius už žemę mokame didelius, o už grūdus iš valstybės gauname mažai“, „kodėl visose įstaigose sėdi rusai, o mums sakoma, kad esame nepriklausomi“, „kodėl įstaigose dirbantys rusai nesiskaito su lietuviais, kurie nemoka rusiškai, ir pareiškimus reikalauja rašyti rusiškai“¹⁰². Tokie, anot apskrities sekretoriaus, buvo „tipiškesni“ neigiami pasisakymai¹⁰³. Buvo apskrityje ir kitokių „antisovietinių pasireiškimų“: ant rinkimų apylinkės pastato rastas atsišaukimas, raginantis nebalsuoti, Giedraičių kaime partizanai sumušė komisijos pirmininko pavaduotoją ir prigrasino jam nedalyvauti rinkimuose.

Panašių apskričių partijos komitetų sekretorių ataskaitų yra daugiau. Dažniausiai pažymos, ataskaitos partinius Lietuvos SSR vadovus pasiekdavo „sutrumpintos“, kai LKP (b) CK organizacinio skyriaus informacinio sektoriaus vedėjas M. Žukauskas jas peržiūrėjęs atrinkdavo svarbesnę ir tipiškesnę informaciją¹⁰⁴. M. Žukausko medžiagoje pateikiama informacija, kuri sovietinės valdžios laikyta „pozityvia“ (pvz., pabrėžiamas rinkiminių susirinkimų „masiškumas“, visuotinis pritarimas iškeltiems kandidatams), ir taip pat aprašomi „buržuazinio nacionalizmo pasireiškimai“ (partizanų išpuoliai prieš komisijų narius). Jie iš esmės panašūs į jau aprašytus. Galiausiai minimi ir vietos valdžios apsileidimo bei nerangumo atvejai, taip pat galėję turėti įtakos dalyvavimo masiškumui (blogai įrengtos rinkimų apylinkės, kai kur nebaigti sudaryti rinkėjų sąrašai, trūksta agitacinės literatūros, blogai parinkti agitatoriai, gyventojai blogai aprūpinami duona, o valsčiaus valdžia girtuokliauja¹⁰⁵ ir pan.).

Artėjant rinkimams, Lietuvos valdžia politinę ir socialinę-ekonominę situaciją respublikoje vertino kaip sudėtingą, galinčią lemti ir rinkėjų elgesį, jų aktyvumą balsavimo dieną. Padėtį reikėjo skubiai taisyti. Todėl neatsitiktinai sausio pabaigoje LKP (b) CK biuras priėmė kelis nutarimus. Pirmiausia, nuspręsta suaktyvinti agitacinį darbą provincijoje – apskrityse, valsčiuose. Antra, sustiprinti rinkimų apylinkių apsaugą, pasitelkiant kariškius. Trečia, nutarta pasinaudoti kilnojamosiomis balsadėžėmis – į atokesnes vietas, kaimus, vienkiemius, kurių gyventojai (motyvuodami partizanų baime) nenorėjo vykti į rinkimų apylinkes, turėjo apsilankyti komisijos narys su ginkluota apsauga, tada gyventojas būtų priverstas balsuoti¹⁰⁶.

LKP (b) CK biuras sausio 23 d. priėmė nutarimą, kuriame griežtai kritikavo Telšių ir Raseinių apskrities laikraščius, kad jie visai „nededa medžiagos apie tai, kaip partinės organizacijos vadovauja

¹⁰¹ *Ten pat*, l. 21.

¹⁰² J. Piligrimo pažyma LKP (b) CK, 1946 01 16 (?), LYA, f. 1771, ap. 749, b. 53, l. 23.

¹⁰³ Panašaus pobūdžio klausimai užfiksuoti ir kitose apskrityse. Mažeikių apskr. žmonės klausinėjo agitatorių: kodėl rinkimuose iškelta po vieną kandidatą; kodėl kooperatinėje prekyboje produktai brangūs, kai valstiečiai valstybei tuos produktus parduoda pigiau; kodėl turguose visko daugiau, o parduotuvėse mažai arba nieko; ar teis tuos, kurie nedalyvaus rinkimuose ir nebalsuos. Žr. Mažeikių apskr. partijos komiteto sekretoriaus Kondrato ataskaita, 1946, LYA, f. 706, ap. 2, b. 8, l. 15.

¹⁰⁴ M. Žukausko parengtos informacijos saugomos LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11.

¹⁰⁵ Šiaulių apskrityje, Radviliškio valsčiuje „gyventojai blogai aprūpinami duona“, nors turguje duonos galima nusipirkti. Blogai dirba miestelio valgykla. „Inteligentija“ pramoninėmis prekėmis iki galo nebuvo aprūpinta. O valsčiaus partorgas ir vykdomojo komiteto pirmininkas dažnai girtuokliauja ir jiems paskirto darbo nedarba. Padubysio valsčiaus ryšių kontoros darbuotojai maistu visai neaprūpinami. Vaiguvos valsčiuje neparinktos patalpos rinkimų apylinkėms. Iki LKP (b) CK brigados atvažiavimo į valsčių niekas agitacinio darbo nedarbo. Valstiečiai nežino, kada reikės balsuoti. M. Žukausko parengtos informacijos saugomos LYA, f. K-15, ap. 1, b. 11, l. 136.

¹⁰⁶ LSSR rinkimų komisija taip pat rekomendavo „visų apygardų komisijoms, kurių teritorijoje yra didelės geležinkelio stotys, organizuoti rinkėjų kelevių balsavimą <...> stoties rinkiminėse apylinkėse“. Rinkiminės komisijos posėdžio protokolas, 1946 01 08, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 48, l. 97.

pasiruošimui rinkimams“ ir apskritai blogai vykdo agitacinį-propagandinį darbą. Ne tik šių dviejų apskričių laikraščius, bet ir apskritai provincinei spaudai įsakmiai nurodyta pagerinti agitacinį darbą, kad „iškelti į SSRS AT deputatai būtų išrinkti“. Tą pačią dieną biuras priėmė dar vieną nutarimą, kuriame jau kritikavo Kauno miesto partijos vadovų darbą ruošiantis rinkimams. Miesto partijos sekretoriui Juozui Grigalavičiui įsakyma ne tik ištaisyti klaidas, bet ir „sustiprinti masinį agitacinį-propagandinį darbą miesto rinkėjų tarpe“ ir kaip galima aktyviau agituoti už kandidatus, iškeltus Kauno mieste. Tokį pat nutarimą ir taip pat sausio 23 d. LKP (b) CK priėmė ir dėl Telšių apskrities partijos komiteto darbo¹⁰⁷.

Dar po dviejų dienų LKP (b) CK biuras priėmė nutarimą, kuriame įpareigojo apskričių partijų ir vykdomuosius komitetus kaip galima greičiau ir galutinai suformuoti rinkimų komisijas. Nutarimas priimtas neatsitiktinai. Artėjant balsavimui, kai kuriose apskrityse ir valsčiuose, komisijų pirmininkai bei nariai atsisakydavo einamų pareigų. Taip atsitiko Alytaus, Lazdijų, Marijampolės ir kitose apskrityse. (Nors nutarime apie tai nerašoma, tokį apsisprendimą dažnai lemdavo partizanų grasinimai, o neretai ir smurtas.) Kai kuriais atvejais dėl kadru trūkumo komisijų pirmininkai buvo „apkraunami“ papildomais darbais ir organizuoti darbo negalėdavo¹⁰⁸. (Keliuose Vilniaus rajonuose, taip pat Kaune, Šiauliuose.)

Ir jau visai sausio pabaigoje LKP (b) CK sušaukė apskričių partijos komitetų sekretorių pasitarimą¹⁰⁹. Apie balsavimo tvarką ir balsavimo ypatybes kalbėjo LSSR AT prezidiumo sekretorius Stasys Pupeikis. Svarbiausia, aiškino S. Pupeikis, „apimti“, t. y. įtraukti į sąrašus „visus, kurie turi balso teisę“. Vis dėlto reikalingos ir „išimtys“. Anot prezidiumo sekretoriaus, „mūsų tarybinius žmonės būtinai reikia įtraukti“, tačiau valdžios atžvilgiu neigiamai nusiteikusius ir „banditus [įtraukti] nebūtina“¹¹⁰. Visi jie, tęsė S. Pupeikis, turi teisę balsuoti, tačiau jei jie „nepasirodys“, įtraukti į rinkėjų sąrašus jų nereikia. O jei ateis [balsuoti] ir „ims triukšmauti – įrašyti“.

Pasitarime kalbėjo ir LKP (b) CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Kalbos pradžioje sekretorius pareiškė: politinė situacija respublikoje sudėtinga, sudėtingesnė nei 1940–1941 m. Aštrėja klasių kova, „kai kurie mūsų draugai labai išsigandę stebi rinkimų kampaniją, bijo dėl rinkimų baigties, kai kur pastebima ir panika“¹¹¹. Rinkimai ypač svarbūs, nes „žmonės pasisakys, ar jie už tarybų valdžią ar prieš“. Todėl A. Sniečkus ragino partines organizacijas, vietos valdžios organus aktyviai ir neabejojant dirbti ir mobilizuoti gyventojus rinkimams. Būtina, aiškino pirmasis sekretorius, užtikrinti kaip galima gausesnį rinkėjų dalyvavimą, o tam aktyvinti rinkimų agitaciją. Tačiau to nepakanka. Reikia stiprinti vietos valdžią, apylinkes, iš esmės pagerinti „ūkinių organizacijų darbą“. „Jei per jus ims pūti bulvės, – kalbėjo A. Sniečkus, – tai tas taip pat turės įtakos rinkimams. Valstietis galvos: kam man balsuoti už valdžią, kuri paėmė bulves, o jų panaudoti negali.“¹¹² Partijos kolegas įspėjo, formuojant rinkimų komisijas, būti budrius, kad į jas nepatektų „buržuaziniai nacionalistai“. „Atsakomybės bus pareikalauta iš visų“, – pabrėžė pirmasis sekretorius.

Buvo A. Sniečkaus kalboje ir „nacionalinis momentas“. Ką daryti su lenkais? – klausė pirmasis sekretorius ir samprotavo: „<...> gal duosime nurodymą, laikytis tokios nuostatos, kurią išsakė drg. Pupeikis priešiška nusiteikusių valdžios atžvilgiu. <...> tačiau tokios nuomonės viešuose susirinkimuose skelbti nereikia, o mūsų aktyvistams pasakyti galima.“¹¹³ Tikėtina, kad tokią A. Sniečkaus poziciją ir galvosena

¹⁰⁷ LKP (b) CK biuro nutarimai, 1946 01 23, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 57, l. 84–85, 91–93, 94–96.

¹⁰⁸ LKP (b) CK biuro nutarimas, 1946 01 25, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 57, l. 7–8.

¹⁰⁹ Toks pat pasitarimas, kuriame dalyvavo ne tik partijų sekretoriai, bet vykdomųjų komitetų pirmininkai, Vilniuje sušauktas sausio 16–17 dienomis. Jame taip pat svarstyti pasiruošimo rinkimams klausimai. Dviejų panašių renginių organizavimas per tokį trumpą laiką liudijo tvyrantį LKP (b) CK rūmuose nerimą – ar pasiseks pasiekti tuos tikslus, kuriuos numatė Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas.

¹¹⁰ Apskričių partijos komitetų sekretorių susirinkimo stenograma, 1946 01 29, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 221, l. 2. S. Pupeikis nurodė, kad iš viso apskrityse įsteigtos 2622 rinkimų apylinkės. (Pupeikis neminėjo, kiek rinkimų apylinkių įsteigta kariniuose daliniuose.) Daugiausia apylinkių buvo Trakų, Alytaus, Panevėžio, Ukmergės, Šiaulių bei Vilniaus apskrityse.

¹¹¹ Apskričių partijos komitetų sekretorių susirinkimo stenograma, 1946 01 29, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 221, l. 9.

¹¹² Apskričių partijos komitetų sekretorių susirinkimo stenograma, 1946 01 29, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 221, l. 10.

¹¹³ Apskričių partijos komitetų sekretorių susirinkimo stenograma, 1946 01 29, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 221, l. 11.

lėmė keli veiksniai. Pirma, „klasinis požiūris“. Po karo Lietuvoje likę lenkai laikyti „buržuaziniu“, o ne „proletariniu“ elementu; antra, dauguma jų laikyti priešiškais ne tik sovietinei valdžiai, bet ir „lietuvių liaudžiai“; trečia, jau vyko lenkų „evakuacija“, repatriacija į Lenkiją. Buvo pristabdytas sovietinių pasų išdavimas Lietuvos lenkams, todėl rinkimuose jie dalyvauti negalėjo¹¹⁴.

Taigi, artėjantys rinkimai valdžiai Vilniuje ir vietose buvo tikras galvos skausmas. Visgi bent jau vienas su rinkimais tiesiogiai susijęs klausimas – rinkimų biuletenių spausdinimas – buvo sprendžiamas, atrodo, gana efektyviai¹¹⁵. Problema buvo tik kaip biuletenius nugabenti į atokesnes rinkimų apylinkes ir kaip po balsavimo juos su rinkimų protokolais saugiai pervežti į apygardų komisijas, o paskui ir į Vilnių.

LKP (b) CK 1946 m. pradžioje parengė specialų „planą“, kuriame smulkiai aptarti visi minėti klausimai¹¹⁶. Plane nurodyta, kad biuletenius lietuvių kalba spausdins „Spindulio“, o biuletenius rusų kalba – „Aušros“ spaustuvės¹¹⁷. Spaustuvių apsauga patikėta NKGB komisarui D. Jefimovui. Atspausdinti biuleteniai, lydimi ginkluotos apsaugos, turėjo būti gabenami į apskričių ir miestų vykdomuosius komitetus, iš ten paskirstomi rinkimų apygardoms ir toliau į rinkimų apylinkes. (Valsčiuose į rinkimų apylinkes biuleteniai turėjo būti atvežti balsavimo išvakarėse, taip pat lydimi ginkluotos apsaugos.) Po balsavimo su sustiprinta apsauga (automatininkais) biuletenius suveždavo į apskričių ir miestų vykdomuosius komitetus, o iš ten mašinomis į LSSR AT.

Sprendžiant iš „plano“, apskričių ir miestų vykdomiesiems komitetams „numatyti duoti 15 proc. biuletenių atsargą“¹¹⁸. Iš jų 10 proc. liktų „vykdomųjų komitetų žinioje, tuo atveju, jei rinkimų apylinkėms dėl kokių nors priežasčių pritrūktų biuletenių“, o 5 proc. „išsiunčiami rinkiminėms apylinkėms“¹¹⁹.

Trijose Vilniaus apygardose (rytų, vakarų ir kaimiškojoje) suskaičiuoti 89 546 rinkėjai. Rinkimams į Sąjungos tarybą išspausdinti 106 887 biuleteniai („atsarga“ – 19,3 proc.). Lietuvių kalba – 24 tūkst., rusų – 82 700. Rinkimams į Tautybių tarybą atspausdinti 105 740 biuleteniai („atsarga“ – 18,0 proc.). Lietuviškai – 27 tūkst., rusiškai – 78 740¹²⁰. Telšių apygardoje rinkimuose į Sąjungos tarybą į sąrašus įrašyti 152 tūkst. rinkėjų, lietuvių – 128 tūkst., rusų – 24 tūkst. 148 tūkst. biuletenių išspausdinta lietuvių kalba ir 27 tūkst. – rusų kalba. Taigi, biuletenių lietuvių kalba buvo išspausdinta 15,6 proc. daugiau, o rusų – 12,5 proc. Rinkimuose į Tautybių tarybą Telšių apygardoje į sąrašus įrašyti 43 tūkst. rinkėjų. Lietuvių – šiek tiek daugiau nei 37 tūkst., rusų – 6 tūkst. Lietuviškų biuletenių išspausdinta beveik 43 tūkst. (16,2 proc. daugiau), rusiškų – 6900 (15 proc.).

Taip pat buvo ir Šiaulių rinkimų apygardoje. Rinkimuose į Sąjungos tarybą apygardoje buvo 158 tūkst. rinkėjų, lietuvių šiek tiek daugiau nei 142 tūkst., rusų – apie 16 tūkst. Biuletenių lietuvių kalba išspausdinta 164 tūkst., rusų – 18 tūkst., t. y. biuletenių lietuvių kalba išspausdinta 15,5 proc. daugiau, o rusų kalba – 12,5 proc. Rinkimuose į Tautybių tarybą dviejose Šiaulių miesto ir kaimiškojoje apygardose į sąrašus įrašyti 84 803 rinkėjai. Lietuvių – 70 803, rusų – 14 tūkst. Biuletenių lietuvių kalba išspausdinta 82 tūkst., rusų – 15 tūkst. Lietuviškų biuletenių daugiau 15,8 proc., rusiškų – 7,1 proc. Kauno apygardoje rinkimų į Sąjungos tarybą sąrašuose buvo 176 800 rinkėjų, lietuvių – 136 800, rusų – 40 000. Biuletenių lietuvių

¹¹⁴ Stravinskienė, V. *Tarp gimtinės ir tėvynės...*, p. 171.

¹¹⁵ LKP (b) CK biuro nutarimas, 1946 01 23, LKP (b) CK biuro nutarimas, 1946 01 26, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 57, l. 89–90.

¹¹⁶ Rinkiminių biuletenių gamybos ir pristatymo į rinkimines apylinkes planas. Projektas, 1946 01, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1067, l. 1–5.

¹¹⁷ Darbus spaustuvės turėjo baigti sausio 17 d.

¹¹⁸ Rinkiminių biuletenių gamybos ir pristatymo į rinkimines apylinkes planas. Projektas, 1946 01, LYA, f. 1771, ap. 1, b. 1067, l. 4.

¹¹⁹ Utenos rinkimų apygardos rinkimams į Tautybių tarybą komisijos pirmininkas Pranas Aksamitas skundėsi LSSR AT Prezidiumui negavęs jam priklausantių „15 proc. virš rinkėjų skaičiaus biuletenių“, todėl prašė papildomai rinkimams į Sąjungos tarybą ir Tautybių tarybą atsiųsti po 2 tūkst. biuletenių (tik lietuvių kalba.) Anot pirmininko, „<...> rinkėjų skaičiaus padidėjimas susidarė“, nes „<...> neįtrauktieji į sąrašus abejotini elementai masiniai duoda pareiškimus įtraukimui į rinkėjų sąrašus“. Žr. Aksamito pranešimas LSSR AT Prezidiumo sekretoriui Stasiui Pupeikiui, 1946 02 01, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 46, l. 120.

¹²⁰ Rinkėjų skaičiaus ir biuletenių tiražai, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 4. Byloje yra ir daugiau statistinių duomenų apie rinkėjų skaičių ir biuletenių tiražą. Ten nurodytas mažesnis rinkėjų ir biuletenių skaičius. Skirtumai atsirado, nes rinkėjų skaičius buvo nuolat tikslinamas. Biuletenių lenkų kalba nebuvo. O štai kituose rinkimuose į SSRS AT (1950 m.) biuleteniai jau buvo trimis – lietuvių, rusų ir lenkų – kalbomis.

kalba išspausdinta 159 tūkst. arba 16,2 proc. daugiau, rusų – 47 200 arba 8 proc. daugiau. Rinkimuose į Tautybių tarybą – Kauno miesto ir kaimiškojoje rinkimų apygardoje – į sąrašus įrašyti daugiau nei 150 tūkst. rinkėjų. Lietuvių – 111 295 ir rusų – 39 tūkst. Biuletenių lietuvių kalba išspausdinta 129 tūkst. arba 15,9 proc. daugiau, rusų – 46 tūkst. arba 17,9 proc. daugiau. Alytaus apygardoje rinkimuose į Sąjungos tarybą į sąrašus įrašyti šiek tiek daugiau nei 98 tūkst. rinkėjų, lietuvių – 73 tūkst., rusų – 25 tūkst. Biuletenių lietuvių kalba išspausdinta 85 tūkst. arba 16,4 proc. daugiau, rusų kalba – 30 tūkst. arba 20 proc. Rinkimuose į Tautybių tarybą sąrašuose buvo 54 229 rinkėjai (lietuvių – 44 229, rusų – 10 tūkst.). Biuletenių lietuvių kalba – 51 tūkst., arba 15,3 proc. daugiau, rusų – 12 tūkst. arba 20 proc.¹²¹ Panašios tendencijos buvo ir kitose rinkimų apygardose – biuletenių buvo pagaminta maždaug 15–20 proc. daugiau nei į sąrašus įrašyta rinkėjų. Taigi, daugiau, nei numatyta „plane“.

Biuletiniai buvo tik lietuvių ir rusų kalbomis. „Rusų kalba“ pagamintais biuleteniais naudojosi visi atvykėliai iš Sovietų Sąjungos, ne tik rusai. Santykinai didelę „atsargą“ biuletenių „rusų kalba“ greičiausiai lėmė ir ta aplinkybė, kad rinkimų komisija nežinojo rinkėjų „uždarose“ rinkimų apylinkėse, kurios organizuotos dislokuotuose Lietuvos SSR kariniuose daliniuose, skaičiaus¹²². Pietrytinėse apskrityse, kuriose dauguma gyventojų buvo lenkai, apylinkių komisijos, siekdamos padidinti „rinkėjų aktyvumą“, rusiškus biuletinius galėjo išduoti ir vietos gyventojams lenkams. Deja, nepavyko aptikti archyvinių duomenų, kurie leistų atsakyti į klausimą – kaip pasielgta su balsuojant nepanaudotais biuleteniais. Rinkimų nuostatose apie tai nerašyta, neužsiminta ir „plane“. Tikėtina, kad „nebalsavę“ biuletiniai galiausiai atsidūrė balsadėžėse.

Rinkimų diena: entuziazmas, protestinis balsavimas ir ką galima pasakyti apie rinkėjų aktyvumą

Rinkimų išvakarėse agitacija partinėje spaudoje pasiekė kulminaciją. „Visi į rinkimus“, – skelbė respublikinei ir apskričių laikraščiai. Publikuoti agitaciniai straipsniai, darbo kolektyvų ir pavienių rinkėjų „pareiškimai“ – įsipareigojimai balsuoti už „geriausius liaudies sūnus ir dukras“, už „komunistų ir nepartinių bloko kandidatus“. Laikraščiai skelbė, kaip nuo pat ankstaus ryto, dar iki balsavimo pradžios laiko (6 valandos ryto), rinkėjai rinkosi prie rinkimų apylinkių. Paprastai pirmieji balsavo darbo pirmūnai, su valstybe anksčiau laiko „atsiskaitę valstiečiai“, naujakuriai. Apie gyventojus apėmusį rinkimų entuziazmą – įvairias „sovietinio patriotizmo apraiškas – ataskaitose LKP (b) CK rašė ir apskričių partijų sekretoriai. Padėkas partijai ir sovietinei valdžiai reiškė jauni ir seni¹²³. Negalima atmesti prielaidos, kad „sovietinio patriotizmo“ apraiškų rinkimų dieną buvo, nes buvo sovietinės valdžios rėmėjų ir aktyvistų. Spaudoje ir partijos sekretorių ataskaitose balsavimas vaizduotas kaip „liaudies šventė“ – į rinkimus einama „su muzika ir dainomis“¹²⁴. Balsadėžėse komisijos rasdavo ne tik biuletinius, bet ir „raštelius“, kuriuose šlovinama partija, dėkojama Stalinui¹²⁵. Rinkimų apylinkėse organizuojami „meno saviveiklininkų pasirodymai“, šokiai, kai kur kino filmų peržiūros, taip pat „bufetai“ (apie tai, ką rinkėjai galėjo įsigyti tokiuose bufetuose, paprastai nerašoma).

¹²¹ Rinkėjų skaičiaus ir biuletenių tiražai, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 1; Duomenys apie rinkėjų skaičių ir biuletenių tiražus, 1946, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 259, l. 7.

¹²² Karinių dalinių vadai kreipdavosi į apygardų komisijas arba net į LSSR AT Prezidiumą prašydami atsiųsti jiems visus reikiamus rinkimams dokumentus. Kauno, Alytaus, Ukmergės, Marijampolės garnizonų kariškiams karinė vadovybė prašė 1500 „rinkėjų pažymėjimų“, taip pat „blankų rinkėjų sąrašams“ maždaug 4 tūkst. asmenų. Karinė dalis (Nr. 45210) „užsiprašė“ 8 tūkst. rinkėjų pažymėjimų ir blankų rinkėjų sąrašams 8400 asmenims. Atrodo, tiek ir gavo. Tokių ir panašių prašymų yra daugiau. Žr. LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 221–245.

¹²³ Kėdainių apskr. Surviliškių valsčiuje 70-metė dviejų sūnų, kurie tarnauja Raudonojoje armijoje, motina rinkimų apylinkėje pareiškė: „Į kabiną eiti nereikia, aš žinau už ką balsuoju. Nuoširdžiai atiduosiu balsus už Stalino sūnus.“ Žr. Kėdainių apskr. partijos sekretoriaus Okunevo pažyma LKP (b) CK, 1946 02 ?, LYA, f. 749, ap. 749, b. 53, l. 44.

¹²⁴ Klaipėdos apskr. partijos komiteto sekretoriaus Kenevičiaus ataskaita, 1946 02 21, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 8.

¹²⁵ Kėdainių apskr. partijos sekretoriaus Okunevo pažyma LKP (b) CK, 1946 02 ?, LYA, f. 749, ap. 749, b. 53, l. 45.

Tokie vaizdiniai – tai dalis stalininio politinio rinkimų spektaklio. Jame tarp rinkėjo (liaudies, „tarybinės liaudies“, rečiau lietuvių tautos¹²⁶) ir sovietinės valdžios (partijos) privalėjo egzistuoti glaudus, organiškasis ryšys: rinkėjų elgesys, pareiškimai ir pasisakymai, panašūs vienas į kitą kaip du vandens lašai, turėjo liudyti paramą sovietinei valdžiai bei partijai, o atrinkti ir rinkimais patvirtinti kandidatai į deputatus turėjo pasirūpinti liaudies interesais. Tą darbą geriausiai galėjo atlikti partiniai ir sovietiniai LSSR vadovai, taip pat „darbo liaudies atstovai“¹²⁷.

LKP (b) CK taip pat gaudavo daug ir įvairios informacijos apie rinkėjų elgesį balsuojant vasario 10 d. Ši nevieša informacija smarkiai skyrėsi nuo tos, kurią Lietuvos gyventojams pateikė partinė spauda. Gerokai kritiškesnę informaciją Lietuvos vadovybei teikė apskričių sekretoriai bei saugumiečiai. Nereiti buvo atvejai, kai rinkimų komisijos balsadėžėse aptikdavo biuletenių su „antisovietiniais užrašais“. Kėdainių apskritys Šėtos valsčiuje komisija rado raštelius „Už vagis bolševikus nebalsuosime“, „Šalin komunizmą“, „Nusibodo žydpalaikių valdžia“¹²⁸. Baisogalos valsčiuje keturiuose biuleteniuose kandidatų pavardės užbrauktos ir parašyta „Trumenas“. Krakų valsčiuje sulaikyti trys vyrai, kurie vertė žmones užbraukti kandidatų pavardes¹²⁹. Kėdainiuose komisija rado biuletenių su prieraišu prie kandidato į deputatus pavardės – „Nachalas“. Vilniuje, Stalino rajono rinkimų apylinkėje, atidarius balsadėžę buvo rasti keli biuleteniai, kuriuose vietoj Karecko pavardės įrašytas „Raštikis“, o vietoj Suslovo – „Trumenas“, taip pat aptiktas „antisovietinis rašteliu lietuvių kalba“. Antisovietinių raštelių rasta ir dvejose Vilniaus Dzeržinskio rajono rinkimų apylinkėse¹³⁰. Kaune keliose rinkimų apylinkėse rasti sugadinti biuleteniai (visos pavardės užbrauktos), taip pat keletas „antisovietinio charakterio raštelių lietuvių kalba“¹³¹. Biuleteniai su valdžiai priešiškais užrašais (taip pat „antisovietinio turinio rašteliai“ balsadėžėse) nebuvo retenybė, net, ko gero, priešingai – jų buvo įvairiose apygardose ir apylinkėse. Kaip teigė oficialūs duomenys, tiesa, viešai neskelbti, rinkimuose į Sąjungos tarybą (10 apygardų, rinkimuose dalyvavo 1 288 107 rinkėjai) rasti 54 322 biuleteniai, kuriuose „užbrauktos visų kandidatų pavardės“ (daugiausia tokių buvo Šiaulių apygardoje, kurioje balotiravosi M. Šumauskas). Dar šiek tiek daugiau nei 4 tūkst. biuletenių pripažinti negaliojančiais (daugiausia Telšių apygardoje, net 1315 biuletenių, čia balotiravosi ir „išrinktas“ M. Gedvilas). Beje, mažiausiai negaliojančių buvo Vilniaus apygardoje, kurioje „išrinktas“ M. Suslovas. Per rinkimus į Tautybių tarybą (pagal oficialią statistiką dalyvavo 1 266 450 rinkėjų) „užbrauktų“ biuletenių rasta 54 615 ir 3602 negaliojantys¹³².

¹²⁶ Sausio 16 d. „Tiesoje“ (Nr. 13) publikuotas M. Suslovo straipsnis „TSRS tautų sąjunga ir draugystė – jų laisvo suklestėjimo pagrindas“. Straipsnis buvo agitacinio pobūdžio. Antra vertus, jame Lietuvos biuro pirmininkas gerokai dažniau kreipėsi į „lietuvių tautą“ nei į „lietuvių liaudį“ (ar „Lietuvos liaudį“). „Vasario mėn. 10 d. lietuvių tauta rinks savo atstovus į Tarybų Sąjungos aukščiausiąją valdžios organą, į jos parlamentą...“ Lietuvių partiniai veikėjai dažniau apeliuodavo į „liaudį“.

¹²⁷ Neatsitiktinai kandidatais į SSRS AT iškelti ir deputatais tapo beveik visi sovietinės Lietuvos vadovai. Į Sąjungos tarybą: M. Gedvilas, V. Niunka, J. Paleckis, A. Sniečkus, M. Suslovas, M. Šumauskas. Be šito šešto, į Sąjungos tarybą pateko kariškiai V. Vitkauskas, V. Motieka (Nepriklausomybės Akto signataro K. Motiekos tėvas), taip pat karo dalyvė, ordininkė ir Vilniaus partinės mokyklos kursantė D. Stanelienė bei istorikas J. Žiugžda. (Iš viso – 10 deputatų.) Į Tautybių tarybą „Lietuvos liaudis“ pasiuntė 25 atstovus. Tarp jų J. Bartašiūnų, A. Isačenką, VKP (b) Lietuvos biuro pirmininko pavaduotoją F. Kovaliovą, LSSR LKT pirmininko pirmąjį pavaduotoją A. Sokolovą, Lietuvos komjaunimo vadovą J. Macevičių, K. Preikšą. Taip pat žemesnės pareigos einančius partijos veikėjus: LKP (b) CK aparato darbuotoją M. Kaunaitę, Vilniaus m. vykdomojo komiteto pirmininką P. Karecką, partizaną ir Švenčionių apskr. partijos komiteto sekretorių S. Apyvalą. Kariškiai J. Macijauską, I. Grišną (Pabaltijo karinės apygardos, 6-osios armijos vada). Intelligentijos atstovus: A. Venclovą, Dotnuvos žemės ūkio akademijos prorektorius J. Kriščiūnų, K. Petrauską. (Beje, K. Petrauską saugumiečiai sekė, rinko jo „antisovietinius pasisakymus“ ir skundė Lietuvos partinei vadovybei. Tiesa, be rezultatų, žr. Sirutavičius, V. *Politinė galia ir lietuviškas etniškumas...*, p. 290–291.) Ir galiausiai „darbo liaudies atstovus“: „kumečio vaiką“ ir naujakurį J. Bagočiūnų, taip pat J. Ambrazevičių ir K. Bočkų, apylinkės vykdomojo komiteto darbuotojus M. Treigienę ir B. Pažemę, valsčiaus moterų organizatorę A. Misię, brigadininkę mašinistę – pirmūnę E. Reišytę, mokyklos vedėją O. Staivienę.

¹²⁸ Kėdainių apskr. partijos sekretoriaus Okunevo pažyma LKP (b) CK, 1946 02 ?, LYA, f. 749, ap. 749, b. 53, l. 45–46.

¹²⁹ Kėdainių apskr. partijos sekretoriaus Okunevo pažyma LKP (b) CK, 1946 02 ?, LYA, f. 749, ap. 749, b. 53, l. 46.

¹³⁰ Vilniaus m. NKGB 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo Smirnovo pažyma liaudies komisariui Jefimovui, 1946 02 11, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 81–82.

¹³¹ Kauno m. NKVD skyriaus viršininko Serebriakovo NKVD-NKGB opersektorius viršininkui Jegorovui, 1946 02 ?, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 524.

¹³² Žiniaraštis balsavimo rezultatams apskaičiuoti, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 48, l. 152–156. Taip pat žr. Tininis, V. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai...*, p. 11.

Rinkimų išvakarėse kai kuriose rinkimų apylinkėse išplatinti antisovietinio pobūdžio atsišaukimai. Kaune rasti atsišaukimai „Šalin sovietinį terorą“, „Broliai ir seserys lietuviai, nepasiduokit raudonųjų jungui“¹³³. Miesto rinkimų apylinkėje, į kurią pateko ir universiteto studentų bendrabučiai, balsuoti neatvyko net 255 asmenys. Agitatoriams nuvykus į bendrabučius, paaiškėjo, kad „studentai kolektyviai išėjo į kiną“. Likę bendrabutyje studentai aiškino nenorintys dalyvauti balsavime. Toje pat apylinkėje komisija rado daug suplėšytų biuletenių. Kaune keliose rinkimų apylinkėse „užfiksuoti atvejai, kuomet rinkėjai demonstratyviai suplėšė biuletenius ir išėjo nebalsavę“. Atvejų, kai rinkėjai, gavę biuletenį, išeidavo nebalsavę, buvo daugiau. Tačiau tokia protesto forma jau buvo rizikingesnė, asmuo už tokį elgesį galėjo būti persekiojamas.

Balsavimo dieną tvarką rinkimų apylinkėse palaikė ne tik vietiniai ginkluoti aktyvistai, bet ir kariškiai. Vis dėlto atrodo, kad Kauno miestas išsiskyrė iš kitų. Visas Kauno miesto rinkimų apylinkes vasario 10 d. saugojo „ginkluota milicija ir Kauno garnizono kariškiai“ (vasario 9 d. mieste NKVD daliniams ir milicijai buvo paskelbta karinė parengtis). Gali būti, kad Kauno miestui ir apskričiai valdžia rodė daugiau dėmesio ir labiau baiminosi antisovietinio pogrindžio išpuolių. Beje, pogrindžio išpuolių rinkimų dieną Kaune nebuvo, tačiau ekscesų buvo, ir juos sukėlė Raudonosios armijos kariai. Du kariai užpuolė komjaunuolį aktyvistą, dirbusį rinkimų apylinkėje. Grasindami ginklu, atėmė kelnes ir švarką bei sumušė. Karinio patrulio sulaikyti užpuolikai siūlė kyšį (litrą spirito), o patruliui nesutikus jų paleisti pareiškė: „Paleiskit, neverta mus dėl tų prakeiktų lietuvių sulaikyti.“¹³⁴ Abu buvo areštuoti.

Vis dėlto Lietuvoje buvo ne tik rinkimų apylinkių, bet ir apygardų, kuriose rinkimai vyko ypač sudėtingai, tai – pietvakarinės Lietuvos SSR apskritys. Apie tai lietuviškoje istoriografijoje rašyta, todėl nesiplėsiu, paminėsiu tik Lazdijų apskrities atvejį. Problemų valdžiai kėlė stiprus partizaninis judėjimas. Leipūnų valsčiuje rinkimų dieną devyni vidurinės mokyklos mokytojai „pabėgo į gaują“¹³⁵. O to paties valsčiaus švietimo skyriaus vedėjas „pasislėpė nuo dalyvavimo rinkiminės komisijos darbe“. Vėliau buvo sulaikytas ir „įkalintas už sabotажą“. Anot apskrities partijos sekretoriaus, rinkimų išvakarėse „buržuaziniai nacionalistai“ išplatino atsišaukimus, kuriuose „grasino norintiems balsuoti“. Balsavimo dieną keliuose valsčiuose „iš artimo nuotolio apšaudytos rinkimų apylinkės“¹³⁶ (Leipūnų valsčiuje apšaudytos visos devynios rinkimų apylinkės). Kai kurie valstiečiai bijojo eiti balsuoti ir tik kai aktyvistai su nešiojama urna pradėjo vaikščioti po namus, ėmė balsuoti¹³⁷. Lazdijų apskrities rinkimų komisijos sekretorė balsavimo metu „garsiai pareiškė, kad nebalsuos ir ragino kitus nebalsuoti“. Ji buvo sulaikyta ir perduota NKVD¹³⁸. Panašių atvejų buvo ir kitose rinkimų apylinkėse. Utenos apskrities NKVD suėmė keturis rinkimų komisijos narius, kurie ragino rinkėjus išbraukti „vieno kandidato pavardę“ (saugumiečiai neužrašė, kas tas kandidatas), o pasibaigus balsavimui atsidarę balsadėžę patys užbraukdavo¹³⁹. Klaipėdos apskrityje, pasak partijos sekretoriaus, rinkimų dieną partizanai apšaudė kelią Klaipėda–Plikiai, Karklininkų valsčiuje ant rinkimų komisijos pirmininko namo durų rastas lapelis su grasinimu susidoroti, o patikrinusi balsadėžę komisija rado „nacionalistinio charakterio lapelių“¹⁴⁰.

Buvo atvejų, kai „nesklandumų“ per rinkimus priežastimi tapdavo ne „buržuazinių nacionalistų“ išpuoliai, bet rinkimus administruojančių pareigūnų elgesys. Raseinių apskrities LKP (b)CK atstovas Zaičevas (tikriausiai į Lietuvą komandiruotas iš Sovietų Sąjungos), būdamas neblaivus pametė du maišus

¹³³ Kauno m. NKVD skyriaus viršininko Serebriakovo NKVD-NKGB opersektoriaus viršininkui Jegorovui, 1946 02 ?, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 522.

¹³⁴ *Ten pat*, l. 523.

¹³⁵ Lazdijų apskr. partijos komiteto sekretoriaus Grigonio ataskaita, 1946 02 22, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 91.

¹³⁶ Rinkimų dieną tokių atvejų buvo daugiau, partizanai taip pat naikino telefonų stulpus. Apskritai saugumiečiai vasario 10 d. užregistravo 54 išpuolius, kurių tikslas „sužlugdyti rinkimus“, taip pat užfiksavo 18 atvejų, kai buvo platinami atsišaukimai (iš viso 84 egzemplioriai). Žr. LSSR NKGB 2-ojo skyriaus viršininko Iljos Počkajaus pažyma, 1946 02 15, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 559–565.

¹³⁷ Lazdijų apskr. partijos komiteto sekretoriaus Grigonio ataskaita, 1946 02 22, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 92–93.

¹³⁸ Per Lazdijų apskrities rinkimus už „antisovietinę veiklą“ suimta 20 asmenų.

¹³⁹ NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvos SSR I. Tkačenkos specpranešimas, 1946 02 22, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 156–157.

¹⁴⁰ Klaipėdos apskr. partijos komiteto sekretoriaus Kenevičiaus ataskaita, 1946 02 21, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 9.

su biuleteniais. Negana to, rinkimų apylinkėje dar ir susimušė. Maišus su biuleteniais rado valstiečiai ir gražino rinkimų apylinkę¹⁴¹. Kaune keturių rinkimų komisijų pirmininkai ir nariai dar nepasibaigus balsavimui pradėjo girtuokliauti. Apygardos komisijos nariai – partijos komiteto sekretorius Juozas Grigalavičius, vykdomojo komiteto pirmininkas Fridis Krastinis bei jų pavaduotojai – suorganizavo „vakarienę“, po kurios jau nebegalėjo dirbti, o „žiūrėdami į juos nedirbo ir visi aparato darbuotojai“¹⁴².

Tačiau buvo ir rimtesnių – organizacinių problemų. Rinkimų išvakarėse vietos valdžia, vykdomųjų komitetų pirmininkai ėmė skųstis biuletenių trūkumu ir prašė atsiųsti papildomai. Tokie skundai dažniausiai motyvuoti išaugusiu rinkėjų skaičiumi. Pateiksiu tik kelis pavyzdžius. Į Biržų apskritį rinkimams į Sąjungos tarybą (kandidatu buvo M. Šumauskas) išsiųsta papildomai 4500 biuletenių lietuvių kalba, taip pat ir Joniškio apskrčiai (kandidatavo taip pat M. Šumauskas) 4000 biuletenių, Kauno miestui, kur taip pat į Sąjungos tarybą kandidatavo pirmasis LKP (b) CK sekretorius A. Sniečkus, papildomai išsiųsta daugiau nei 15 tūkst. biuletenių (tik lietuvių kalba)¹⁴³. Negalima atmesti prielaidos, kad vietos valdžios argumentas turėjo pagrindo – rinkėjų sąrašuose buvo daug klaidų, jie vis buvo tikslinami, todėl ir rinkėjų skaičius galėjo padidėti. Tačiau skundai ir prašymai galėjo turėti ir kitą motyvą – vykdomųjų komitetų pirmininkai siekė „apsidrausti“, kad kaip galima tiksliau įgyvendintų partijos, konkrečiai M. Suslovo, suformuluotą reikalavimą „užtikrinti visuotinį rinkėjų dalyvavimą“. Jei ne rinkėjais, tai rinkimų biuleteniais.

Apskritai galima teigti, kad rinkėjų elgesį ir dalyvavimą rinkimuose lėmė keli, mano manymu, svarbiausi, veiksniai: lietuviškas ginkluotas ir neginkluotas pagrindis bei asmenų, administruojančių rinkimus, nekompetencija. Štai kaip Kretingos apskrities partijos sekretorius Kučinskas ataskaitoje A. Sniečkui atsakė į klausimą, kodėl rinkėjai apskrityje buvo pasyvūs¹⁴⁴. Ataskaitos pradžioje Kučinskas aiškino: priešrinkiminis agitacinis darbas vyko gerai (agitatorių buvo 1400), gyventojai noriai dalyvavo susitikimuose su kandidatais, partijos nutarimai gyventojams išaiškinti, tačiau „dalyvavusių rinkimuose procentas žemas“¹⁴⁵. Kretingos partijos vadas nurodė kelis svarbiausius veiksnius, turėjusius įtakos dalyvavimui. Pirma, rinkimų išvakarėse suaktyvėjo „nacionalistinis pagrindis“. Kretingos miesto turguje prieš pat rinkimus buvo platinami lapeliai, raginantys nedalyvauti rinkimuose. Kučinsko teigimu, „buržuaziniai nacionalistai“, apsimetę agitatoriais, vaikščiojo po kaimus ir ragino valstiečius nebalsuoti, o partizanai apšaudė kelias rinkimų apylinkes. Aktyviai prieš dalyvavimą rinkimuose agitavo kunigai.

Antra, tokių iššūkių akivaizdoje sovietinė valdžia, milicija elgėsi pasyviai – niekas nebuvo suimtas ar nubaustas. Sovietiniai aktyvistai išsigando – padarė išvadą, kad „nacionalistai stipresni ir ima viršų“. Kai kuriose apylinkėse net komisijų pirmininkai atsisakė balsuoti (tik balsavimo dieną paaiškėjo, kad į komisijas „pralindo nepatikimi asmenys“¹⁴⁶). „Liaudies gynėjai“ taip pat buvo parinkti „ne klasiniu principu“ – kai reikėjo saugoti rinkimų apylinkes, dalis atsisakė, išsigando¹⁴⁷. Trečia, agitacinis darbas vykdytas formaliai ir rinkėjų nepasiekė. Apskrityje propagandistų ir agitatorių buvo daug, tačiau aktyviai dirbo

¹⁴¹ Raseinių apskr. NKGB įgaliotinio informacija, 1946, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 127–128.

¹⁴² Kauno m. NKVD skyriaus viršininko Serebriakovo raštas NKVD-NKGB operatyvinio sektoriaus viršininkui Jegerovui, 1946 02 ?, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 15, l. 525–526.

¹⁴³ Gautų biuletenių pakvitavimai, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 44, l. 38, 39, 41.

¹⁴⁴ Kučinsko informacija A. Sniečkui, 1946 02 15, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 16–19.

¹⁴⁵ Kučinskas rašė: „kai kuriose valsčiuose rinkimus ištiko visiška nesėkmė“. Štai Salantų valsčiuje, kuris visą laiką buvo tarp pirmaujančių, „balsavo tik 24 proc. rinkėjų“, nors valsčiuje „visą mėnesį prabuvo, taip pat ir rinkimų dieną, partinės mokyklos lektorius Anbinderis“. Kituose valsčiuose situacija, anot sekretoriaus, buvo daug geresnė: „atsiliekančiame“ Mosėdžio valsčiuje rinkimuose dalyvavo 75 proc., o Skuodo, Kulių – net 95 proc. rinkėjų. Žr. Kučinsko informacija A. Sniečkui, 1946 02 15, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 17. Į Salantų valsčių partinės mokyklos lektorius Tuvijus Anbinderis pasiūstas neatsitiktinai. 1928 m. baigė Panevėžio gimnaziją, aktyvus komjaunuolis, nuo 1929 m. partijos narys, už antivalstybinę veiklą kelis kartus kalintas, Lietuvos MOPRO CK sekretorius. 1940–1942 m. tarnavo NKGB, nuo 1942 m. – Raudonojoje armijoje, sužeistas, apdovanotas ordiniais ir medaliais. Nuo 1945 m. dirbo Vilniaus partinėje mokykloje vyr. dėstytoju. Vis dėlto svarbiausia, kaip rašoma jo anketoje, kad „gerai mokėjo lietuvių kalbą“. Žr. T. Anbinderio asmens byla, 1945–1970, LYA, f. 15863, ap. 4, b. 47, l. 24–26. Tačiau mokėti kalbą, atrodo, nepakako. O gal lėmė kiti veiksniai ir Salantų valsčiaus žemaičiai žydo komunisto agitacijai liko visiškai abejingi.

¹⁴⁶ Anot Kučinsko, taip atsitiko, nes „nepažinojome žmonių“. Tas pats atsitiko ir su deputatų patikėtiniais – dauguma jų buvo nekomunistai ir nepatikrinti. Apskritai reikėjo skubėti, o komunistų ir komjaunuolių apskrityje trūko.

¹⁴⁷ Kučinsko informacija A. Sniečkui, 1946 02 15, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 16.

tik kelios dešimtys. Į apskritį atvyko propagandistai iš Vilniaus, tačiau ir jie dirbo neaktyviai ir greitai išvažiavo. Kučinsko teigimu, buvo ir tokių agitatorių, kurie garsiai reiškė nepasitenkinimą, kad į Tautybių tarybą buvo iškelti rusai, o rinkėjai lietuviai priversti už juos balsuoti¹⁴⁸. Ketvirta, respublikinė rinkimų komisija neatsižvelgė į tautinę rinkėjų sudėtį. Apskritis partijos komitetas iš Vilniaus gavo kandidatų biografijas, tačiau tik rusų kalba. Tai sukėlė rinkėjų nepasitenkinimą. Partijos komitetas prašė atsiųsti biografijas lietuvių kalba, bet to nebuvo padaryta. Penkta, rinkėjų elgesį lėmė ir prasta socialinė-ekonominė padėtis – prieš vasario 10 d. Kretingoje nebeliko duonos. Antrus metus miestelyje neveikė pirtis.

Ir visgi, svarbiausia priežastis, Kučinsko manymu, buvo šešta – „nepagrįstas apskrities ir ypatingai valsčių sekretorių, o taip pat rinkiminių apylinkių aktyvo (agitatorių, patikėtinių) įsitikinimas, kad balsuos visi, išskyrus priešus...“¹⁴⁹ Tokį „neteisingą požiūrį“ formavo kupina entuziazmo susirinkimų ir susitikimų su kandidatais (ypač su M. Gedvilu) atmosfera. „<...> mitingai buvo gerai organizuoti, į juos įdėta daug jėgų, – pažymėjo sekretorius.“ Todėl partinis aktyvas „pradžioje ramiai sėdėjo ir laukė rinkimų rezultatų, o kai sulaukė pirmųjų duomenų, jau buvo vėlu...“ Taigi, kitais žodžiais, dalis vietos sovietinio aktyvo tapo savo pačių susikurtų (taip pat partinės spaudos sukurtų) vaizdinių apie gyventojų aktyvumą rinkimuose įkaitais. Gali būti, kad ir kitose LSSR apskrityse partinis aktyvas tai pat galėjo tapti tokių ar panašių – pernelyg optimistinių – vaizdinių įkaitais, tačiau mažai tikėtina, kad A. Sniečkus ir Lietuvos partinė vadovybė būtų patekusi į panašias propagandines „pinkles“. Kad ir kaip būtų, Kretingos apskrities partijos sekretoriaus nurodyti veiksniai, darantys įtaką rinkėjų elgesiui, pačia bendriausia prasme „suveikė“ beveik visoje Lietuvoje, visose apskrityse ir rinkimų apygardose. Tik, žinoma, skirtinga intimi bei intensyvumu.

Sovietų Sąjungos centrinės rinkimų komisijos duomenimis, Lietuvos SSR rinkimuose dalyvavo 91,7 proc. visų turinčių balso teisę gyventojų. Tai buvo pats blogiausias rodiklis. Visose kitose sovietinėse respublikose tas skaičius buvo didesnis ir svyravo nuo 98 iki 99 proc. Už kandidatus, iškeltus į Sąjungos tarybą, balsavo 93,5 proc. rinkėjų, dalyvavusių rinkimuose, į Tautybių tarybą – 95,4 proc. rinkėjų¹⁵⁰. Blogesni rezultatai buvo tik Estijos SSR. Apskritai galima teigti, kad rinkimai pirmiausia išreiškė partijos valią ir vyko pagal jos nurodytą „politinę liniją“ – rinkimų rezultatai turėjo būti tokie, kokius nurodė partinė vadovybė. Tokia nuostata ir vadovavosi rinkimų organizatoriai.

Kaip rinkimų į SSRS AT Lietuvoje eigą ir rezultatus vertino Maskva, VKP (b) CK? Deja, tiesioginių duomenų, leidžiančių atsakyti į klausimą, aptikti nepavyko. Tiesa, yra netiesioginių. Netrukus po rinkimų VKP (b) CK Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas, taip pat gana aktyviai prisidėjęs organizuojant rinkimus, buvo atšauktas į Maskvą ir gana greitai „paaukštintas“ – VKP (b) CK aparate tapo valdybos viršininku. Ir toliau sėkmingai kilo karjeros laiptais. Rinkimai jam tikrai nepakenkė. Taigi, galima daryti prielaidą, kad Sovietų Sąjungos vadovybė rinkimais ir jų rezultatais liko patenkinta, gal ir dėl to, kad bijota blogiausio – rinkimų boikoto. O boikoto, panaudojant pačias įvairiausias priemones (administracines, represines, propagandines), valdžiai pasisekė išvengti.

Lietuviškoje istoriografijoje teigiama, kad rinkimai tautos valios neišreiškė ir buvo suklastoti. Apie tai, kieno „valią“ rinkimai išreiškė, jau rašiau. Galimybes klastoti balsavimo rezultatus turėjo visi, kurie juos administravo – nuo apylinkių rinkimų komisijų iki apygardų ir respublikinės rinkimų komisijos, vykdomųjų komitetų, taip pat ir Lietuvos partinė vadovybė, kuri už rinkimus buvo politiškai atsakinga. Tik ar visais lygiais – nuo žemiausio iki aukščiausio – vyko falsifikavimas? Į šį klausimą sunku atsakyti. Visgi išlikęs masyvas dokumentų leistų daryti prielaidą, kad dažniau nei kiti klastoti rinkimus galėjo žemiausi ir politiškai labiausiai pažeidžiami rinkimų teatro veikėjai – apylinkių komisijos, kurių žinioje buvo dalis balsavimo biuletenių, taip pat vykdomieji komitetai, kurie taip pat „saugojo“ biuletenių atsargą. Tai nereikia, kad visais atvejais klastojo. Ir jau visai mažai tikėtina, kad klastojo partinė Lietuvos vadovybė.

¹⁴⁸ Kučinsko informacija A. Sniečkui, 1946 02 15, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 17.

¹⁴⁹ Kučinsko informacija A. Sniečkui, 1946 02 15, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 361, l. 18.

¹⁵⁰ Tiesa, 1946 02 14, Nr. 36, p. 1.

Kaip nurodyta Kretingos apskrities partijos sekretoriaus Kučinsko ataskaitoje, Salantų valsčiuje balsavo 24 proc. rinkėjų. Taigi, atrodo, kad šiuo atveju rinkimų rezultatai nebuvo suklastoti. Gal panašiai buvo ir kitais atvejais. Sprendžiant iš Telšių apygardos balsavimo rezultatų juodraštinio varianto, Kretingos apskrityje balsavo 19,7 proc. rinkėjų, Mažeikių – 50 proc., Telšių – 44,3 proc. ir Klaipėdos – 92,3 proc. Iš viso Telšių apygardoje 14 val. balsavo 45,1 proc. rinkėjų¹⁵¹. Iki rinkimų pabaigos balsavusių skaičius galėjo šiek tiek pasikeisti, tačiau nedaug. Tikėtina, kad apskrityse, valsčiuose absoliuti dauguma rinkėjų saugumo sumetimais balsavo šviesiu paros metu.

Deja, tokių juodraštinų balsavimo pavyzdžių („protokolų“) išliko tik vienetai. Oficialiuose pranešimuose („informacijose apie balsavimo eigą“) dominuoja visai kitokie skaičiai. Tokiose informacijose rašoma apie rinkimų apylinkes, kuriose jau aštuntą valandą ryto „prabalsavo“ apie 60 proc. rinkėjų. Tarp rinkimų apylinkių vyko „lenktyniavimas“, kurioje „balsuojama“ aktyviau. Atsiliekančių valsčių vadovai „pasižada padėti ištaisyti“. Ukmergės apskrityje balsuojama „pasyviai“ – 10 val. ryto rinkimuose vidutiniškai dalyvavo tik 18 proc. rinkėjų (buvo valsčių, kuriuose tebalsavo tik 12 proc. rinkėjų). Tikėtina, kad šiuo atveju rinkimų apylinkių pirmininkai duomenų neiškraipė, nors pateikdami tokius duomenis ir rizikavo. Ukmergės apskrities partijos komitetas į atsiliekančius valsčius pasiuntė „papildomą aktyvą“¹⁵². O štai, anot Vilniaus vykdomojo komiteto pirmininko Petro Karecko, LSSR sostinėje (keturiuose rajonuose) 10 val. „prabalsavo“ jau daugiau nei 53 proc. rinkėjų, dar už keturių valandų – net 89 proc.¹⁵³ Tokie ir panašūs pranešimai taps svarbia stalininio rinkimų teatro dalimi – rinkimų organizatoriai vietose raportuos aukštesnei valdžiai apie anksčiau numatyto laiko pasibaigusį balsavimą. Tarytum balsavimas būtų ypatinga socialistinio lenktyniavimo rūšis.

Išvados

1) Teherano konferencijoje (1943 m.) JAV prezidentas F. D. Rooseveltas ir Sovietų Sąjungos vadovas J. Stalinas sutarė sudaryti sąlygas lietuviams, latviams, estams pareikšti savo valią dėl „įjungimo į Sovietų Sąjungos sudėtį“. Sutarta ir dėl tautų valios pareiškimo formos – bus organizuoti rinkimai, kurie vyks pagal Sovietų Sąjungos įstatymus. JAV prezidentas taip pat neprieštaravo J. Stalino reikalavimui, kad rinkimuose nebūtų užsienio stebėtojų. VKP (b) CK Politinis biuras svarstė rinkimus organizuoti į trijų Baltijos respublikų Aukščiausiąsias Tarybas. Tačiau 1945 m. sausio 20 d. apsispręsta rinkimus į trijų Baltijos respublikų (taip pat ir į Moldavijos SSR) tarybas atidėti ir jų veikimą pratęsti (rinkimai į respublikų Aukščiausiąsias Tarybas įvyko 1947 m.). Tų pačių metų spalį SSRS AT prezidiumas priėmė įsaką, kuris nurodė rinkimus į SSRS AT organizuoti 1946 m. vasario 10 d. Spalio 13 d. paskelbtas ir rinkimų įstatymo lietuviškas vertimas.

2) Rinkimų agitacija prasidėjo 1945 m. lapkritį. Gausaus informacinio, propagandinio-agitacinio srauto (žinučių, pranešimų bei straipsnių artėjant vasario 10 d. nuolat daugėjo) tikslas – skatinti gyventojų, pirmiausia titulinės tautos – lietuvių, išitraukimą į rinkimų procesą ir formuoti rinkimų, kaip ypatingos politinės reikšmės įvykio, vaizdinį.

3) LKP (b) CK, siekdama suaktyvinti pasiruošimą rinkimams, 1945 m. gruodžio 6–7 d. sušaukė plenumą. Jame dalyvavo (ir už nuveiktus darbus atsiskaitė) rinkimų apskrityse organizatoriai – partijos sekretoriai bei vykdomųjų komitetų pirmininkai. Plenumė VKP (b) CK Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas suformulavo svarbiausius rinkimų į SSRS AT tikslus: pasiekti „visuotinio rinkėjų

¹⁵¹ Telšių apygardos balsavimo žinios, 1946 02 10, LYA, f. 1203, ap. 5, b. 11, l. 89. Ar toks „didelis“ balsavusių skaičius Klaipėdos apskrityje buvo falsifikavimo pasekmė? Sunku būtų teigti. Antra vertus, reikia turėti omenyje, kad Klaipėdos apskrityje buvo mažiausiai rinkėjų (22 tūkst., daugiausia Kretingos apskrityje – šiek tiek daugiau nei 53 tūkst.). Dalis rinkėjų buvo sovietinės armijos kariškiai (deja, jų skaičius nėra žinomas), balsavimai vyko kariniuose daliniuose, vadinamosiose uždarose apylinkėse, ir balsuota ten vienas balsas.

¹⁵² Informacijos apie balsavimą, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 48, l. 148–151.

¹⁵³ P. Karecko pranešimai LSSR AT, 1946, LCVA, f. R-348, ap. 1, b. 46, l. 46, 51.

dalyvavimo“, sutelkti „plačiausias gyventojų mases apie komunistų partiją ir valdžią“, rinkimus paversti „valstybine švente“, kad kiekvienas balsuotojas suprastų darantis „ypatingą politinį darbą“ ir „jaustųsi didžiosios tarybinės liaudies dalimi“, rinkimų kampaniją taip pat būtina „priderinti prie respublikos ūkio atkūrimo darbo“. Reikia padaryti taip, kad komunistų ir ne komunistų blokas pasiektų „įspūdingą pergalę“ ir į SSRS AT būtų išrinkti „geriausi atstovai“. Plenumė kalbėjo ir LKP (b) CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus. Jis ragino stiprinti agitacinį-propagandinį darbą ir suaktyvinti kovą su valdžios priešais „buržuaziniais nacionalistais, kurie sieks sutrukdyti rinkimams“. 1946 m. sausį sušaukti net du pasitarimai, kuriuose dalyvavo apskričių partijų komitetų sekretoriai bei vykdomųjų pirmininkai. Ir vėl aptartas pasiruošimo rinkimams klausimas. A. Sniečkus, pažymėjęs rinkimų svarbą (rinkimuose „žmonės pasakys, ar jie už tarybų valdžią ar prieš“), dar kartą ragino organizatorius suaktyvinti agitacinį darbą ir užtikrinti kaip galima gausesnį rinkėjų dalyvavimą. Tokiomis partinėmis direktyvomis privalėjo vadovautis rinkimų organizatoriai vietose.

4) Įgyvendinami partines direktyvas, rinkimų organizatoriai apskrityse ir valsčiuose susidūrė su keilais svarbesniais sunkumais: *pirma*, gyventojų įtraukimą į rinkimų procesą sunkino tai, kad dauguma lietuvių sovietinės valdžios nelaikė sava tautine, nepasitikėjo ja ir manė, kad ji netrukus turėtų žlugti. Dalis valdžios atstovų buvo atvykėliai iš Sovietų Sąjungos regionų, nemokantys lietuvių kalbos. Nereti buvo ir valdininkų „nusikalstamo savivaliavimo“ atvejai. Visa tai kurstė įtampą tarp valdžios ir titulinės tautos. Valdžia atrodė šiurkšti, neteisinga, nesugebanti patenkinti būtiniausių poreikių, o tik reikalaujanti mokesčių, prievolių atlikimo ir skelbianti įvairius draudimus; *antra*, rimtu iššūkiu organizuojant rinkimus tapo ginkluotas ir neginkluotas lietuviškas pogrindis. Partizanai siekė ne tik „pakenkti rinkimų kampanijai“, bet ir juos sužlugdyti. Tam buvo naudojamos įvairios priemonės, nevengiant ir smurtinių, kurių taikiniai tapo rinkimų komisijų nariai, agitatoriai, aktyvistai, komjaunuoliai, taip pat valstiečiai, kurie viešai pasisakė už dalyvavimą rinkimuose. Atsišaukimuose, kuriuos platino partizanai (ir neginkluoto pogrindžio nariai), gyventojai raginami rinkimuose nedalyvauti ir į rinkėjų sąrašus neįsirašyti. Tačiau buvo ir tokių atsišaukimų, kuriuose ne tik raginta, bet ir grasinta tiems, kurie rinkimuose dalyvaus. Partizanai užpuлдavo rinkimų apylinkes, naikino rinkėjų sąrašus bei agitacinę literatūrą; *trečia*, sovietinė valdžia provincijoje, ypač valsčiuose, dar tik formavosi, trūko lojalių ir raštingų kadru. Trūko ir darbuotojų, galinčių efektyviai administruoti rinkimus. Daugiausia problemų kėlė rinkėjų sąrašų sudarymas. Juose buvo daug netikslumų, kai kuriais atvejais rinkėjų sąrašai buvo tikslinami iki pat balsavimo dienos. Sudėtingai vyko ir apylinkių rinkimų komisijų formavimas. Pasitaikydavo atvejų, kai į komisijas „prasi-braudavo“ sovietinei valdžiai nelojalūs asmenys. Neretai vykdomieji ir partijų komitetai pažeisdami rinkimų įstatymą ir neatsižvelgdami į asmenų gebėjimus „parinkdavo“ komisijų narius. Artėjant balsavimui kai kuriose apskrityse ir valsčiuose, kuriose aktyviai veikė partizaninis pogrindis, komisijų pirmininkai bei jų nariai atsisakydavo einamų pareigų; *ketvirta*, gyventojų apsisprendimui dalyvauti rinkimuose įtakos turėjo ne tik saugumo situacija kiekvienoje rinkimų apylinkėje, bet ir sudėtinga socialinė-ekonominė situacija. Valsčių gyventojai skundėsi valdžios nesugebėjimu aprūpinti juos būtiniausiais maisto bei plataus vartojimo prekėmis bei nesugebėjimu pažaboti spekuliaciją.

5) Artėjant rinkimams, LKP (b) CK biuras priėmė kelis nutarimus. Nuspręsta ne tik suaktyvinti propagandinį darbą provincijoje, bet ir sustiprinti rinkimų apylinkių apsaugą – apginkluoti sovietinį aktyvą bei pasitelkti kariškius, balsavimo dieną pasinaudoti nešiojamomis balsadėžėmis – į atokesnes vietas, kaimus, vienkiemius, kurių gyventojai (motyvuodami partizanų baime) nenorėjo vykti į rinkimų apylinkes, turėjo atvykti komisijos narys su ginkluota apsauga, tada gyventojas būtų priverstas balsuoti. Nutarta pagaminti ir apskričių bei miestų vykdomiesiems komitetams išsiuntinėti 15 proc. „biuletenių atsargą“. Iš jų 10 proc. „liktų vykdomųjų komitetų žinioje, tuo atveju, jei rinkimų apylinkėms dėl kokių nors priežasčių pritrūktų biuletenių“, o 5 proc. „išsiunčiami rinkiminėms apylinkėms“. Neretai „biuletenių atsarga“ buvo didesnė nei 15 proc. Rinkimų įstatyme, valdžios nutarimuose nieko nesakoma, kaip elgtis su balsavime „nedalyvavusiais“ biuleteniais. Tačiau išlikusi archyvinė medžiaga leidžia daryti išvadą, kad galiausiai visi

apylinkėms ir apygardoms išsiuntinėti biuleteniai atsidurdavo balsadėžėse. Būtent „biuletenių atsarga“ tapo svarbiu įrankiu rinkimų organizatoriams ne tik įgyvendinti partijos vadovų reikalavimą „užtikrinti visuotinį rinkėjų dalyvavimą“, bet ir pasiekti „įspūdingą“ komunistų ir nepartinių bloko pergalę.

6) Formaliai galimybes „pagerinti“ balsavimų rezultatus rinkimuose turėjo tie, kurie juos administruavo bei prižiūrėjo. Išlikęs dokumentų masyvas leidžia teigti, kad paprastai tai darydavo apylinkių komisijos, kurių žinioje buvo dalis balsavimo biuletenių, taip pat vykdomieji komitetai, kurie irgi turėjo biuletenių atsargą, taigi tie rinkimų proceso dalyviai, kurie buvo tiesiogiai atsakingi už partinės vadovybės direktyvinių nurodymų įgyvendinimą. Deja, turima archyvinė medžiaga neleidžia patikrinti oficialiai skelbtų duomenų ir atsakyti į, ko gero, svarbiausią klausimą – koks buvo *rinkėjų aktyvumas* per rinkimus. Geriau valdžiai sekėsi mobilizuoti didesnių miestų ir apskričių centrų gyventojus, sunkiau – kaimų gyventojus.

Išliko pakankamai faktų, liudijančių negatyvų ir priešišką dalies lietuvių požiūrį į stalininį rinkimų teatrą. Apie protestinį balsavimą liudija antisovietiniai užrašai ant rinkimų biuletenių, taip pat antisovietinio turinio rašteliai balsadėžėse, biuletenių gadinimas ir pan. Kaip rinkimų į SSRS AT Lietuvoje eigą ir rezultatus vertino Maskva? (Pagal oficialius publikuotus duomenis blogesni rinkimų rezultatai nei Lietuvos SSR buvo tik sovietinėje Estijoje.) Tiesioginių duomenų, leidžiančių atsakyti į klausimą, aptikti nepavyko. Tiesa, yra netiesioginių. Netrukus po rinkimų VKP (b) CK Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas, kuris taip pat gana aktyviai prisidėjo organizuojant rinkimus, buvo atšauktas į Maskvą ir gana greitai paaukštintas – VKP (b) CK aparate tapo valdybos viršininku. Ir toliau sėkmingai kilo karjeros laiptais. Taigi, galima teigti, kad Sovietų Sąjungos vadovybė rinkimų organizavimu ir rezultatais liko patenkinta, gal ir dėl to, kad bijota blogiausio – rinkimų boikoto. O boikoto, panaudojant pačias įvairiausias priemones (administracines, represines, propagandines), Lietuvos SSR valdžiai pasisekė išvengti.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Naudoti archyviniai fondai

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 706. Lietuvos komunistų partijos Mažeikių apskrities komitetas.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 749. Lietuvos komunistų partijos Kėdainių apskrities komitetas.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1203. Lietuvos komunistų partijos Telšių apskrities komitetas.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771. Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3109. Lietuvos komunistų partijos Vilniaus miesto komitetas.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 16895. Antanas Sniečkus.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-15. Lietuvos TSR valstybės saugumo komitetas (KGB).

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. R-348. Rinkimai į TSRS Aukščiausiąją Tarybą.

Publikuoti šaltiniai

Aktyviau įtraukti darbo inteligentiją į rinkiminį darbą. *Tiesa*, 1945 12 11, Nr. 287, p. 1.

Darbo moterų delegatės. *Tiesa*, 1945 11 17, Nr. 268, p. 2.

Dėl eilinio LKP (b) CK plenumo. Informacinis pranešimas. *Tiesa*, 1945 12 09, Nr. 286, p. 1.

Dėl partinių organizacijų uždavinių ryšium su rinkimais TSRS Aukščiausiąją tarybą. Iš LKP (b) CK plenumo nutarimo. *Tiesa*, 1945 12 19, Nr. 293, p. 2–3.

Dauguvietis, Borisas. Kodėl aš dalyvausiu rinkimuose? *Tiesa*, 1945 12 11, Nr. 287, p. 2.

Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. Bohlen collection. Bohlen minutes December 1, 1943. Roosevelt's meeting with Stalin. Prieiga per internetą: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d378> [žiūrėta 2023-09-01].

- Gamybinėmis dovanomis sutiksime vasario dešimtąją. *Tiesa*, 1945 12 12, Nr. 288, p. 3.
- Kiekvieną rinkėją supažindinti su rinkimų nuostatais. *Tiesa*, 1945 12 16, Nr. 292, p. 1.
- Kreipimasis į visus LTSR jaunuosius valstiečius. *Komjaunimo tiesa*, 1945 11 01, Nr. 67, p. 4.
- Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m.: VKP (b) CK dokumentai: dokumentų rinkinys / sudarė, parengė ir įvadinį straipsnį parašė Mindaugas Pocius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015.*
- Lietuvos TSR Aukščiausios tarybos prezidiumo įsakas „Dėl respublikinės Lietuvos TSR rinkiminės komisijos rinkimams į tautybių tarybą patvirtinimo“. *Tiesa*, 1945 11 06, Nr. 260, p. 1.
- Lietuvos TSR Aukščiausios tarybos prezidiumo įsakas „Dėl apygardų rinkiminių komisijų rinkimams į Tautybių tarybą sudėties patvirtinimo“. *Tiesa*, 1945 12 02 ir 04, Nr. 281, 282, p. 1–2; 2–4.
- Moterų rinkėjų susirinkimas. *Tiesa*, 1945 12 24, Nr. 298, p. 1.
- Nagrinėjamas rinkimų įstatymas. *Tiesa*, 1945 11 01, Nr. 256, p. 1.
- Propagandos ir agitacijos darbuotojų respublikinis pasitarimas. *Tiesa*, 1945 12 20, Nr. 294, p. 2.
- Raudonoji gurguolė artėjančių rinkimų garbei. *Tiesa*, 1945 11 02, Nr. 257, p. 3.
- Rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatai. *Tiesa*, 1945 10 13, Nr. 240, p. 1–3.
- Rinkimai į Tarybų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą. *Tiesa*, 1945 10 10, Nr. 237, p. 1.
- Rinkimams atžymėti kelia darbo našumą. *Tiesa*, 1945 10 31, Nr. 255, p. 4.
- Tarybinis jaunimas rinkiminėje kampanijoje. *Tiesa*, 1945 12 14, Nr. 290, p. 1.
- Vilniaus darbo žmonės nagrinėja „Rinkimų į TSRS Aukščiausiąją Tarybą nuostatus“. *Tiesa*, 1945 10 19, Nr. 245, p. 2.
- Vilniaus miesto agitatorių pasitarimas. *Tiesa*, 1945 10 25, Nr. 250, p. 1.
- Положение о выборах в Верховный Совет СССР, 1937 г. *Известия*, 1937 07 02, Nr. 153, p. 1–2.
- Советский Союз на международных конференциях период Великой Отечественной Войны 1941–1945 гг. Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США, и Великобритании (28 ноября – 1 декабря 1943 г.): сборник документов. Москва: Изд. политической литературы, 1984.*

Literatūra

- Anušauskas, Arvydas. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*. Vilnius: Mintis, 1996.
- Apter, E. David. Politics as theatre: an alternative view of the rationalities of power. In: *Social Performance. Symbolic Action, Cultural Pragmatics, and Ritual* / ed. by Jeffrey C. Alexander, Bernhard Giesen, Jason L. Mast. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Costigliola, Frank. *Roosevelt's Lost Alliances. How Personal Politics Helped Start the Cold War*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2012.
- Getty, J. Arch. State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s. *Slavic Review*, 1991, Vol. 50, No. 1, p. 18–35.
- Karklins, Rasma. Soviet Elections Revisited: Voter Abstention in Noncompetitive Voting. *The American Political Science Review*, 1986, Vol. 80, No. 2, p. 449–470.
- Kogan, Michael. Shaping Soviet Justice. Popular Responses to the Election of People's Courts, 1948–1954. *Cahiers du Monde russe*, 2012, Vol. 53, No. 1, p. 121–139.
- Laukaitytė, Regina. *Pokaris Lietuvoje belaukiant išlaisvinimo*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.
- Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* / vyr. redaktorius Arvydas Anušauskas, Vilnius: Lietuvos gyventojų gynimo ir rezistencijos centras, 2005.
- Lietuvos valstybės konstitucijos* / sudarytojas ir įvado autorius Kazimieras Valančius. Vilnius: Mokslas, 1989.
- Lomb, Samantha. *Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution*. N.Y.: Routledge, 2018.
- Maslauskienė, Nijolė. Parlamentarizmo idėja ir okupuotos Lietuvos valdymo sistema 1940–1941 m. *Parlamento studijos*, 2004, Nr. 1, p. 39–42.

- Medvedev, Roy. *On Socialist Democracy*. Nottingham: Spokesman Books, 1977.
- Murray, J. Edelman. *Politinio spektaklio konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Pocius, Mindaugas. *Kita Mėnulio pusė: Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009.
- Roeder, G. Philip. Electoral Avoidance in the Soviet Union. *Soviet Studies*, 1989, Vol. 41, No. 3, p. 462–483.
- Sirutavičius, Vladas. *Politinė galia ir lietuviškas etniškumas: vėlyvasis stalinizmas ir ankstyvoji destalinizacija Lietuvoje 1944–1956 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.
- Stravinskienė, Vitalija. *Tarp gimtinės ir tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.
- Svareuskas, Artūras. Kodėl dalyvauta ir už ką balsuota rinkimuose į Liaudies seimą 1940 metais? *Lietuvos istorijos metraštis*, 2018, Nr. 2, p. 101–128.
- Svareuskas, Artūras. *Lietuvos visuomenė 1939–1941 metais: įtampos, konfliktai, transformacijos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2025.
- Tininis, Vytautas. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai: antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai, 2009.
- Tininis, Vytautas. *Sniečkus. 33 metai valdžioje: (Antano Sniečkaus biografinė apybraiža)*. Vilnius, 2000.
- Truska, Liudas. 1940 metų „liaudies“ seimo rinkimai. 1. Politinė padėtis Lietuvoje rinkimų išvakarėse; 2. Rinkimų rezultatai. *Lituanistica*, 1995, Nr. 1, p. 14–28; 29–38.
- Zaslavsky, Victor; Brym, Robert. The Functions of Elections in the USSR. *Soviet Studies*, 1978, Vol. 30, No. 3, p. 362–371.
- Жуков, Юрий. *Народная империя Сталина*. Москва: Алгоритм, 2009.
- Павлова, Ирина В. 1937: выборы как мистификация, террор как реальность. *Вопросы истории*, 2003, Nr. 10, p. 19–37.